

# VASILE PÂRVAN, ISTORIC AL ANTICHITĂȚII CLASICE ÎN ROMÂNIA, FONDATOR AL ȘCOLII NAȚIONALE DE ARHEOLOGIE ȘI EPIGRAFIE

DE

ALEXANDRA ȘTEFAN

0. La peste o jumătate de secol de la dispariția lui Vasile Pârvan, viziunea sa istorică rămâne încă fascinantă pentru cercetătorul de azi al antichității clasice deopotrivă prin profunzime și complexitate. O atare fascinație e generată, desigur, în primul rînd de opera scrisă a savantului, impresionantă fie ca amploare — îndeosebi dacă aceasta e raportată la răstimpul scurt în care a fost realizată —, fie ca diversitate a domeniilor abordate și la care aportul efectiv al acestei opere a fost în asemenea măsură important și determinant, încît cu greu s-ar putea imagina azi o altă posibilă evoluție a istoriografiei românești moderne în absența acestor contribuții.

Dar nu e mai puțin adevărat că o evaluare obiectivă și completă a rolului determinant al personalității științifice a lui V. Pârvan pentru progresul istoriei vechi naționale și universale nu se poate întemeia exclusiv pe lucrările care au văzut lumina tiparului, fără a le integra programelor de lucru și proiectelor mai vaste și de mai lungă respirație din care, de multe ori, lucrările publicate reprezintă fragmente precis delimitate de autor. Un astfel de proces de integrare este obligatoriu pentru definirea justă a unei personalități și a unei opere excepțional de complexe și de dinamice, care a acoperit o mare varietate de cîmpuri de cercetare, pe unele impunîndu-le pentru prima dată în istoriografia noastră, pe altele renouîndu-le metodologic *a fundamentis*, punînd oricum o amprentă fecundă și durabilă asupra majorității direcțiilor de investigație specializată ce s-au dezvoltat ulterior.

Tot astfel, o judecată exactă a aportului științific al lui V. Pârvan nu se poate limita la producțiile personale strict științifice, fără a considera cu egală atenție un element inseparabil al moștenirii sale majore, care este acela al activității sale organizatorice. Chiar dacă aceste mari investiții de energie au îmbrăcat de cele mai multe ori aparențe administrative și, în mod cert, s-au măsurat în detrimentul propriei sale opere scrise, V. Pârvan a reușit astfel să fixeze obiectivele unui program modern de cercetare la scară națională și să creeze, măcar parțial, cadrul și structurile necesare realizării lui, rezultatele ulterioare înscriindu-se direct pe planul cercetării istorice propriu-zise și dezvoltînd direcții abia abordate sau doar enunțate în propriile sale scrieri.

O astfel de încercare de definire a locului lui V. Pârvan în dezvoltarea studiilor asupra antichității clasice este astăzi nu numai necesară dar și posibilă, înlesnită fiind atît de perspectiva mai cuprinzătoare a celor

55 de ani petrecuți de la moartea sa, care îngăduie o judecată mai obiectivă fie asupra a ceea ce s-a dovedit rezistent în opera sa în confruntarea cu cercetarea ulterioară, fie asupra efectelor în timp ale activității sale de organizator și de întemeietor de școală, dar și de un interes al posterității care n-a încetat să crească de-a lungul acestei jumătăți de veac.

1.1. O trăsătură definitorie esențială ce se degajă atît din opera scrisă a lui V. Pârvan, cît și din analiza proiectelor urmărite, este amploarea viziunii istorice pe care și-a întemeiat întreaga activitate. Conturîndu-se drept una din manifestările cele mai caracteristice ale personalității lui V. Pârvan, această viziune istorică deopotrivă cuprinzătoare și pătrunzătoare a fost determinată în cristalizarea ei de o parte de propria sa *formamentis*, de resursele sale intelectuale de excepție ce întruneau tripla capacitate de analiză — sinteză — generalizare; de altă parte, ea a fost marcată de concepția și de metoda sa istorică, structurate în esență în perioada studiilor universitare și post-universitare de la București, Jena, Berlin și Breslau, cînd a beneficiat de îndrumările — uneori pline de solitudine — ale unei întregi pleiade de profesori.

Pentru viitorul savant cu o temeinică specializare în filologie clasică și istoriografie antică, în epigrafie și arheologie clasică, în geografie istorică și papirologie au fost desigur deplin profitabile cursurile și seminariile cu D. Evolveanu, T. Maiorescu și U. von Willamowitz-Moellendorf, cu Gr. Tocilescu, C. Lehmann-Haupt, O. Hirschfeld, H. Dessau și R. Kekule von Stradonitz, cu S. Mehedinți, Siegling și P. Meyer<sup>1</sup>, dar formarea concepției sale istorice s-a datorat mai ales profesorilor ce promovau principiile „școlii critice”. Specifică istoriografiei de la sfîrșitul secolului trecut, impunînd ca preocupare fundamentală studiarea metodică, riguroasă a documentelor — în opoziție cu tendințele romantice precedente —, „școala critică” era reprezentată cu cea mai mare cinste de I. Bogdan și D. Onciul<sup>2</sup> și, pe un plan propriu înnoirii acestei concepții la începutul secolului nostru prin introducerea interesului pentru istoria economică și socială, de N. Iorga<sup>3</sup> și Ed. Meyer<sup>4</sup>. Aceasta a fost concepția istorică pe care și-a însușit-o V. Pârvan, cea mai înaintată la acea dată pe plan european, bazată pe cercetarea critică a izvoarelor și pe efortul de reconstituire cît mai complexă a fenomenului istoric. În acest scop, trecutul era abordat în mod sistematic în dubla perspectivă a integrării sale în ansamblul istoriei universale și a multitudinii de aspecte particulare care îl defineau: economie, structură socială și etnică, evoluție politică, monumente și viață culturală.

1.2. Pentru această dublă perspectivă a concepției istorice a lui V. Pârvan este deplin semnificativă însăși tema tezei de doctorat, *Die*

<sup>1</sup> Vasile Pârvan, *Corespondență și acte*. Ediție îngrijită, cu introducere, note și indice de Al. Zub, București, 1973, p. 314–316; 319–322; cf. Al. Zub, *Vasile Pârvan. 1882–1927. Bibliografie*, București, 1975 (citată în continuare: Al. Zub, *Biobibliografie*), p. XXXI și XXXV; Em. Condurachi, *Vasile Pârvan. Opera și gândirea sa istorică*, în vol. *Vasile Pârvan (1882–1927)* București, 1957, p. 8–52 (Biblioteca Academiei, seria de biobibliografii, 10); separat: București, 1957, 80 p.; text revizuit în *Dacia, N.S.*, 1, 1957, p. 9–40; cf. p. 18.

<sup>2</sup> Cf. nota precedentă și L. Boia, *Revlst*, 34, 1981, p. 1 239–1 240.

<sup>3</sup> L. Boia, *art. cit.*, p. 1 241–1 243.

<sup>4</sup> Em. Condurachi, *Dacia, N.S.*, 1, 1957, p. 11–13.

*Nationalität der Kaufleute im römischen Kaiserreiche. Eine historisch-epigraphische Untersuchung*, ea însăși doar un fragment al lucrării mai amplu concepute și în parte pregătite — *Untersuchungen über die „Negotiatores“ der römischen Kaiserzeit*<sup>5</sup>. Noutatea acestui gen de subiect la acea dată devine evidentă dacă ne reamintim că alegerea lui în 1906 avea loc la numai un deceniu după ce Ed. Meyer publicase *Die wirtschaftliche Entwicklung des Altertums* (1895) și preceda cu două decenii *The Social and Economic History of the Roman Empire* (1926) a lui M. Rostovtzeff.

Pentru aceeași concepție istorică bivalentă este semnificativ de asemenea faptul că și a doua carte elaborată de V. Pârvan în perioada studiilor post-universitare, *M. Aurelius Verus Caesar și L. Aurelius Commodus* (București, 1909) este tot un studiu — și o contribuție — de istorie universală. În același timp, el exprimă măsura în care tinărul istoric asimilase cele mai rafinate rezultate ale filozofiei antice și atestă, împreună cu teza de doctorat amintită, cât de larg era evantaiul preocupărilor sale cu privire la civilizațiile clasice.

2.1. În acești ani de maturitate științifică și de intensă activitate în cîmpul cu orizonturi mereu lărgite al istoriei universale, V. Pârvan nu a pierdut nici un moment din vedere istoria veche națională, fără ca această preocupare să se mărginească la propriile sale contribuții științifice, ci depășind stricta afirmare personală printr-o abordare critică, obiectivă și cuprinzătoare, a ansamblului problemelor studiilor clasice din țară, cu o acuitate a analizei și cu un realism al soluțiilor propuse care anunțau excepționala sa vocație de organizator. V. Pârvan avea ferma convingere a necesității stringente de a înlătura decalajul, uneori mare, între progresele acumulate pe plan internațional în domeniul informației generale, al interpretării și al metodologiei aplicate la studiul antichității clasice și stadiul de pionierat la care se mențineau încă aceste studii în țara noastră.

2.2. Cercetarea sa istorică a fost dominată de două preocupări fundamentale : dezvăluirea progresivă a originilor din ce în ce mai vechi ale poporului român<sup>6</sup> și stabilirea în cadrul zonei sud-est europene și în ansamblul istoriei universale a importanței și semnificației istoriei vechi a țării noastre.

Prin prima preocupare se explică faptul că V. Pârvan, care debutase cu interesante studii de ev mediu românesc, a acceptat totuși decizia maștrilor săi de la Universitate și Academie, care l-au reorientat la încheierea studiilor universitare către o solidă specializare în domeniul antichității clasice, domeniu sensibil rămas în urmă la începutul secolului în raport cu progresele în cercetarea epocilor mai recente ale istoriei naționale.

În același fel se justifică și extinderea ulterioară a cercetărilor lui V. Pârvan de la epoca daco-romană la cele două epoci ale fierului traco-dacic — urmărite în complexitatea interdependenței lor cu principalele

<sup>5</sup> Vasile Pârvan, *Corespondență și acte*, p. 323. Teza a fost începută cu O. Hirschfeld la Berlin și susținută în 1908 cu K. Cichorius la Breslau, unde a și fost publicată în 1909, cf. Al. Zub, *Biobibliografie*, p. XXXVI și nr. 16.

<sup>6</sup> R. Vulpe, *Ethos*, 1, 1944, nr. 2–3 (apr.-iun.), p. 260–269, *apud* Al. Zub. *Biobibliografie*, nr. 1 215; idem, în : Vasile Pârvan, *Dacia. Civilizațiile antice din țăările carpato-danubiene*, Ediția a patra revăzută și adnotată, traducere după manuscrisul original francez inedit de Radu Vulpe, București, 1937, p. 16; Em. Condurachi, *art. cit.*, p. 16.

civilizații vecine : greacă, scitică, celtică, romană —, pentru a urca mai târziu pînă la epoca bronzului și a manifesta interes și pentru epoca neolitică.

Tot în perspectiva dezvoltării originii poporului român se explică și trilogia monumentală pe care o proiectase și care avea să acopere istoria noastră pînă în pragul evului mediu : deoarece, pe lângă prima mare sinteză publicată în 1926, *Getica — o protoistorie a Daciei*, Pârvan intenționa să scrie *Dacia romană*<sup>7</sup>, sinteză pentru care unele elemente ale structurii tematice erau schițate încă din 1906<sup>8</sup> și care avea să fie continuată de *Protoistoria slavilor*<sup>9</sup>.

În 1911 istoricul evalua lucid dificultățile și riscurile unei cercetări de asemenea anvergură, dar sublinia cu mai mare entuziasm interesul ei major, scriind : „o nouă excerptare a tuturor izvoarelor, literare și monumentale, cu privire la Europa sud-estică, în dezvoltarea civilizației omennești de aici, între granițele de timp : 1000 a. Chr. — 1000 p. Chr., și între granițele geografice : Alpii norici — Bosforul cimmerian — Carpații nordici — Olympul, ar putea prefăce radical cunoștințele noastre despre acest ținut [ . . . ] În special însă acel popor [ . . . ] daco-roman ar căpăta o nouă istorie și, nu mai puțin, o nouă valoare în mijlocul popoarelor europene”<sup>10</sup>.

Cum reiese și din fragmentul abia citat, indisolubil legată de prima preocupare fundamentală a cercetărilor lui V. Pârvan apare cea de-a doua, constînd în integrarea ținuturilor românești în ansamblul istoriei universale. Aceasta dobîndește valoarea unui principiu metodologic observat în toate lucrările publicate, dar care iese și mai puternic în evidență în proiectele schițate și curmate în plin proces de realizare. Este edificator să amintim în acest sens că, prin planul tematic din 1906, *Organizarea provinciei Dacia* era concepută ca parte integrantă a istoriei Imperiului roman<sup>11</sup>, desigur ca și *Straja romană la gurile Dunării* din care *Salsovia* publicată nu trebuia să reprezinte decît un fragment<sup>12</sup>. Tot astfel, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman* (București, 1911) constituie o formă restrînsă a lucrării anunțate cu doi ani mai devreme despre *Creștinismul în provinciile iliro-trace pînă la Justinian*<sup>13</sup>, iar lucrările publicate asupra epocii daco-romane ne apar numai ca etape premergătoare pentru sinteza *Viața romană la Dunărea de Jos*, pe care o proiectase în două volume purtînd „asupra originelor, naturii și rezultatelor romanismului din sud-estul Europei” și a căror apropiată tipărire era anunțată într-un memoriu din 1909<sup>14</sup>.

<sup>7</sup> I. Andrieșescu, *Orpheus*, 3, 1927, nr. 4 (sept.-oct.), p. 255—256, apud Al. Zub., *op. cit.*, nr. 1960; R. Vulpe, *Luceafărul*, 9, 1966, nr. 2 (8 ian.), p. 7, apud Al. Zub., *op. cit.*, nr. 792.

<sup>8</sup> V. Pârvan, *Cîteva cuvinte cu privire la organizația provinciei Dacia traiana, cu prilejul unei cărți noi asupra acestei cestiuni*, *Convorbiri literare*, 40, 1906, nr. 8 (aug.), p. 747—776; nr. 9 (sept.) p. 873—904; și extras : București, 1906, 64 p.

<sup>9</sup> R. Vulpe, *art. cit.* la notele 6 și 7; cf. Al. Zub., *op. cit.*, nr. 793.

<sup>10</sup> V. Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, 1911, p. VIII.

<sup>11</sup> Cf. *supra*, nota 8.

<sup>12</sup> V. Pârvan, *Salsovia*, *Convorbiri literare*, 40, 1906, nr. 10 (oct.), p. 962—975; nr. 11 (nov.), p. 1 017—1 040; și separat, text revizuit, București, 1906, 44 p.; cf. p. 5.

<sup>13</sup> Al. Zub., *Biobibliografie*, nr. 772.

<sup>14</sup> *Ibidem*, nr. 771.

Se conturează astfel concluzia că lucrările lui V. Pârvan, prin ele însele de o importanță și astăzi fundamentală pentru istoria noastră antică, nu pot fi evaluate în mod just fără o raportare a lor și la aceste proiecte de vaste sinteze, care exprimă în modul cel mai fidel concepția sa asupra necesității integrării istoriei naționale în istoria universală.

3. Elementele esențiale ale viitorului program de lucru al lui V. Pârvan au început să se contureze chiar din primele sale scrieri referitoare la istoria antică a României.

3.1. Astfel, încă din 1906, cu prilejul unei recenzii pe care N. Iorga o aprecia drept „cea mai bună făgăduială pentru viitorul științific al acestui excepțional tânăr”<sup>15</sup>, Pârvan insistă asupra necesității de a se folosi în cercetare în mod obligatoriu metoda istorică modernă, întrucât „trebuie să se înțeleagă și la noi că antichitățile nu-s un sport, ci o știință”<sup>16</sup>. În același an 1906, în studiu dedicat inscripției de la Salsovia referitoare la cultul lui *Sol Invictus*, sublinia dificultățile generate de absența „unui muzeu bine orînduit și a unei bune biblioteci speciale” și, mai ales, de „lipsa de orientare științifică a cercetărilor”<sup>17</sup>.

În afara carențelor de ordin metodologic, V. Pârvan era deplin conștient și de lipsurile proprii activității arheologice existente în țară în primul deceniu al secolului. Fără a subestima în nici un fel meritele și contribuțiile reale ale lui Gr. Tocilescu din perioada celor aproape trei decenii (1881 – 1909) în care a condus arheologia românească atît prin catedra de la Universitate, cît și prin direcția Muzeului național de antichități, V. Pârvan îi putea reproșa cu deplină îndreptățire fie lipsa unui program de cercetări dinamic, justificat în cel mai înalt grad de mare număr de obiective arheologice din țară, din care majoritatea era amenințată de distrugere<sup>18</sup>, fie absența eforturilor pentru constituirea unui cadru instituțional și a mijloacelor materiale necesare unei activități corespunzătoare de cercetare și protecție a vestigiilor arheologice<sup>19</sup>, fie permanențizarea într-un singur obiectiv în detrimentul celorlalte<sup>20</sup>, fie lipsa unei metode de săpătură adecvate<sup>21</sup>. Dacă perioada preistorică n-a înregistrat

<sup>15</sup> *Ibidem*, p. XXXVI.

<sup>16</sup> Cf. *supra*, nota 8.

<sup>17</sup> Cf. *supra*, nota 12.

<sup>18</sup> V. Pârvan, *Memoriu asupra săpăturilor arheologice în România*, Analele Academiei. Dezbateri, 36, 1913/14, p. 150 = Vasile Pârvan, *Scrieri*, Text stabilit, studiu introductiv și note de Al. Zub, București. 1981, p. 215 : „Direcțiunea Muzeului, reprezentată prin Grigore Tocilescu, a făcut cercetări și săpături în citeva – puține – localități istorice din țară”.

<sup>19</sup> *Ibidem*, p. 216 : „Deși de altă parte, se știa că un serviciu de cercetări arheologice trebuie să-și aibă organizație științifică și tehnică permanentă, într-un institut arheologic statornic organizat și cu puțința unei inițiative științifice și administrative cît mai largi, nimeni, nici chiar Tocilescu, nu a încrecat măcar, de o parte să formeze personalul priceput necesar, iar de alta, ca buget, să dea mijloacele trebuitoare întreprinderii”.

<sup>20</sup> V. Pârvan, *Corespondență și acte*, p. 132 : „Căci cunoștinți largi și precise asupra istoriei vechi a unei provincii nu se pot căpăta din studiu lung și tărăgînat al unei singure cetăți, fie ea chiar cea mai importantă – ceea ce poate nu e cazul cu Adamclissi –, ci din studiu comparativ al tuturor rămășițelor antice din acea provincie și din compararea mai departe a acestora cu cele din provinciile mai apropiate și mai depărtate ale imperiului”.

<sup>21</sup> *Ibidem*, p. 132 : „Săpăturile din trecut practicate aci [la Adamclissi, n.n.], tocmai din lipsa acestui personal, au fost făcute cu atita nepricepere din punctul de vedere tehnic, încît au făcut extrem de dificile săpăturile ulterioare [...]”.

nici un progres în vremea lui Gr. Tocilescu<sup>22</sup>, în ce privește epoca clasică V. Pârvan avea a-i aduce înaintașului său direct reproșul unui interes predominant pentru documentele de natură epigrafică<sup>23</sup>, în detrimentul aspectelor arheologice ale propriilor cercetări, efectuate cu o tehnică de săpătură necorespunzătoare<sup>24</sup> și în bună parte complet nepublicate<sup>25</sup>. Dealtfel, în această ultimă privință, este de amintit că V. Pârvan însuși și-a asumat sarcina valorificării arheologice și istorice a cercetărilor lui Gr. Tocilescu la Tropaeum Traiani, fără discuție cel mai important — ca amploare și durată — șantier al predecesorului său<sup>26</sup>. În fine, departe de a fi cel mai puțin însemnat, un aspect al activității lui Gr. Tocilescu criticat de asemenea de V. Pârvan era acela al lipsei de preocupare pentru formarea unor cadre arheologice cu competența necesară<sup>27</sup>, prin specializări temeinice<sup>28</sup> de felul celei de care Tocilescu însuși beneficiase la timpul său.

3.2.1. Această analiză pătrunzătoare a situației, conjugată cu o foarte bună cunoaștere a cercetărilor desfășurate pînă atunci în privința antichităților clasice din țară, a făcut posibil ca, imediat după preluarea conducerii Muzeului național de antichități, în decembrie 1910 (precedată în 1909 de preluarea catedrei de istorie antică la Facultatea de litere și filozofie a Universității din București), V. Pârvan să inițieze transpunerea în practică a elementelor, în mare parte prefigurate anterior, ale programului său complex de modernizare, de reorganizare pe baze științifice — cele mai avansate pentru epocă — a arheologiei românești.

Este poate aspectul cel mai însemnat al întregii sale activități, întrucît învățatul l-a abordat de la început în mod deliberat și declarat ca o acțiune de sistem, de anvergură națională, depășind net obiectivele unei cariere științifice strict personale. Nu e însă mai puțin adevărat că această angajare predominantă în domeniul arheologiei avea să furnizeze masa

<sup>22</sup> Vasile Pârvan, *Probleme de arheologie în România*, Sibiu, 1921 = *Scrieri*, p. 243 : „Ce s-a lucrat pînă acum e sau simplă explorare diletantică sau exploatare străină [Hubert Schmidt la Cucuteni, înainte de război; Karl Schuchardt și alții în Oltenia și Muntenia în timpul războiului, abuzînd de situația de năvălitori în teritoriul — un timp ocupat — din România”.

<sup>23</sup> *Ibidem*, p. 244 : „E de notat că în afară de studiile sale asupra monumentului triumfal de la Adamclissi și asupra drumurilor și valorilor din Dacia romană, cel mai cunoscut dintre arheologii români, Gr. G. Tocilescu, nu s-a interesat decît de partea epigrafică a descoperirilor clasice”. Pentru Troesmis, cf. Al.-S. Ștefan, *BMI*, 40, 1971, 4, p. 45; 50.

<sup>24</sup> V. Pârvan, *Raport asupra lucrărilor și activității d-lui profesor agregat G. Murnu*, *Buletinul of. Min. Instr. Cult.*, 17, nr. 425, 1 mai 1914, p. 86–88 = V. Pârvan, *Scrieri*, p. 204; „d. Murnu atinge chestiunea așa de delicată a tehnicii săpăturilor arheologice, pe care d-sa regretă a nu o fi putut aproba în cercetările făcute înainte de d-sa la Tropaeum”. Cf. *supra* nota 21.

<sup>25</sup> V. Pârvan, *loc. cit. supra*, nota 23, p. 244 : „Adesea săpături de stațiuni și castele romane, complet făcute, au rămas nepublicate de dînsul și s-au astupat și pierdut”.

<sup>26</sup> V. Pârvan, *Cetatea Tropaeum. Considerații istorice*, *BCMI*, 4, 1911, fasc. 13, p. 1–12; fasc. 14, p. 163–191; și separat : București, 1911, 155 p. + 42 fig. În text și harta drumurilor romane în sudul Dobrogei.

<sup>27</sup> V. Pârvan, *Memoriul citat supra*, nota 18, p. 216.

<sup>28</sup> V. Pârvan [*G. Popa-Lisseanu*], *Analele Academiei. Dezbateri*, 39, 1916/19, p. 363 = *Scrieri*, p. 237 : „Dintre elevii pe cari i-a avut acum aproape treizeci de ani fostul nostru coleg Grigore Tocilescu, desigur cel mai bine înzestrat pentru a se specializa în antichitățile clasice era tînărul Gheorghe Popa [Lisseanu]. Din nenorocire, Tocilescu n-a dat acestui fervent admirator al lumii antice puțința să se specializeze”. Pentru situația similară a lui C. Moisil, cf. *ibidem*, p. 362 = *Scrieri*, p. 236 : „Ca și colegul său [...] Popa-Lisseanu, Moisil n-a avut norocul să-și poată desăvîrși prin specializarea în străinătate cunoștințele de istorie generală antică, arheologie, epigrafie și antichități”.

covârșitoare a elementelor documentare primare — arheologice și epigrafice — pe care s-au întemeiat contribuțiile noi și majore ale operei sale de istoric.

Dacă Gr. Tocilescu activase singur timp de aproape trei decenii, fără a promova la Muzeul național nici un arheolog, făcînd ocazional apel la specialiști străini, în general arhitecți și — cu excepția lui P. Polonic, care a pus în slujba arheologiei competența de inginer topometru —, utilizînd pentru efectuarea săpăturilor un personal fluctuant, fără studii universitare, V. Pârvan a fost preocupat din primul moment de formarea unui corp de specialiști cît mai numeros, în măsură să răspundă cerințelor de inventariere, cercetare și protecție a unui patrimoniu arheologic național excepțional de bogat.

Obiectivele de primă urgență, urmărite concomitent și condiționîndu-se reciproc, a căror rezolvare și-a asumat-o V. Pârvan încă din 1909, au fost deci: 1 — creșterea cadrelor; 2 — imprimarea unei metode noi, compatibile cu nivelul cel mai ridicat atins pe plan european, atît în privința cercetării istorice propriu-zise, cît și în cercetările arheologice de teren; 3 — declanșarea unui program dinamic de săpături arheologice în stațiuni încă necercetate, subordonat necesității clarificării unor probleme fundamentale ale istoriei naționale. Evident, toate aceste direcții au fost dublate de efortul permanent de obținere din partea autorităților a suportului material și a cadrului organizatoric corespunzător.

Preocuparea pentru primul obiectiv se manifestă în orientarea activității sale universitare, prelegerea inaugurală a cursului din 1909 privind „Istoria culturală antică: natura, izvoarele, metoda și problemele ei”<sup>29</sup>; pe de altă parte, una din primele măsuri a fost reorganizarea și grija statornică pentru sporirea bibliotecii Seminarului de istorie antică și epigrafie al Universității<sup>30</sup>. Încă din primii doi ani universitari, prin structurarea cursurilor, prin programul activ de lucrări și stimularea studenților merituoși<sup>31</sup>, prin organizarea unor excursii arheologice în Dobrogea<sup>32</sup>, V. Pârvan poate atrage și forma prima echipă de discipoli, care l-au secondat la întîia campanie de săpături. Laboratorul de lucru și formare constituit la Universitate putea fi considerat în 1912, cu speranță și satisfacție, de către creatorul său drept „un început de *Institut de antichități*, care treptat-treptat va fi să se dezvolte pe bazele seminarului de istorie antică și epigrafie”<sup>33</sup>. Totala dăruire în această direcție a fost făcută cu sacrificiul conștient al propriilor cercetări și proiecte; în 1913, V. Pârvan îi scria lui N. Iorga despre lucrările și studiile cu care rămăsese în urmă „din pricina planului ce-mi făcusem de a forma întîi o școală de arheologie și apoi de a mă ocupa și de mine”<sup>34</sup>.

O formare completă în domeniul arheologiei militante s-a realizat însă prin șantierul-școală deschise prin intermediul Muzeului național de antichități la Ulmetum, în campaniile 1911—1914 și la Histria, începînd

<sup>29</sup> Al. Zub, *Biobibliografie*, p. XLIV.

<sup>30</sup> *Ibidem*, p. XLV, XLIX, L.

<sup>31</sup> V. Pârvan, *Corespondență și acte*, p. 112.

<sup>32</sup> *Ibidem*.

<sup>33</sup> *Ibidem*, p. 145; cf. Vl. Dumitrescu, *Gîndirea*, 11, 1931, nr. 4, p. 182—185.

<sup>34</sup> V. Pârvan, *Corespondență și acte*, p. 155.

din 1914, și în acești ani echipa de colaboratori direcți, o parte încadrați la muzeu, îi număra pe D. M. Teodorescu, H. Metaxa, P. Nicorescu, S. Lambrino, G. G. Mateescu, P. Papazol, astfel încît la 27 mai 1915, raportînd Academiei despre rezultatele primei campanii de săpături de la Histria, V. Pârvan se considera îndreptățit a vorbi despre „școala arheologică ce am întemeiat pe lingă el [Muzeul național de antichități]”<sup>35</sup>.

Dar eforturile de îndrumător de școală arheologică ale lui V. Pârvan au continuat pînă la atingerea condiției indispensabile formării desăvîrșite a unui istoric al antichității clasice, și anume posibilitatea specializării în marile centre tradiționale de studiu al civilizațiilor mediteraneene, în contact direct cu monumentele, cu bibliotecile complete și în confruntare nemijlocită cu cele mai noi curente, orientări și metode ale cercetării. Acest obiectiv a fost realizat prin întemeierea în 1922 a Școlii române de la Roma, care timp de peste două decenii a constituit cadrul de desăvîrșire a celor mai iluștri arheologi români.

Astfel, cu doi ani înainte de moarte, atunci cînd echipa colaboratorilor cuprindea, în afara discipolilor menționați mai sus, pe Em. Panaitescu, Gr. Florescu, C. Daicoviciu, R. Vulpe și Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, Vl. Dumitrescu, Gh. Ștefan, V. Christescu, Hortensia Dumitrescu, D. Popescu, care nu numai că participau la săpăturile de la Histria, dar înfăptuiau prin cercetări independente pe întreg cuprinsul țării programul întrevăzut încă din 1909—1910, V. Pârvan putea rosti cu justificată satisfacție în fața plenului academic: „Potrivit cu un obicei vechi azi de aproape 15 ani, o dată pe an vin în fața dumneavoastră să expun rezultatele săpăturilor arheologice din cursul fiecărei veri, cu deosebirea că acum nu voi mai vorbi numai de săpăturile mele, ci și de cele ale colaboratorilor mei, bătrîni și tineri — un adevărat *Collegium archaeologicum Dacoromanum*”<sup>36</sup>.

3.2.2. Imprimarea unei metode științifice în cercetările arheologice, în primul rînd adoptarea unei tehnici de săpătură și de valorificare cît mai riguroase a constituit o problemă centrală în procesul de înnoire radicală a arheologiei românești pe care l-a întreprins V. Pârvan. Perfect conștient de carențele majore ale arheologiei practice de înaintași, cunoscînd direct între 1904 și 1909 cele mai noi progrese pe plan european în arheologia clasică de teren, cotitura esențială produsă de V. Pârvan se datorează în primul rînd înțelegerii superioare a înseși rosturilor arheologiei și a valorii istorice ridicate a documentului arheologic, întru nimic inferior izvoarelor literare sau epigrafice și susceptibil de a le suplini singur absența în procesul reconstituirii istorice.

Importanța deosebită acordată de savant arheologiei, pe care a structurat-o la noi în țară ca disciplină istorică autonomă, a decurs nemijlocit din înțelegerea rolului pe care era chemată să-l aibă în reconstituirea originilor și continuității poporului român: „problema continui-

<sup>35</sup> Idem, *Raport provizoriu asupra primei campanii de săpături la Histria*, *Analele Academiei*, Dezbaterei, 37, 1914/15, p. 291—295 = *Scieri*, p. 221—224, în special p. 221.

<sup>36</sup> Idem, *Săpăturile arheologice din România în vara anului 1925*, *Analele Academiei*, Dezbaterei, 46, 1925/26, p. 9—15 = *Scieri*, p. 327—332; cf. p. 327.



tății poporului românesc în patria sa, de la Traian pînă azi, nu se poate rezolva decît pe cale arheologică, documentele istorice între anii 270 și 1200 lipsind aproape cu totul”<sup>37</sup>.

Mai mult încă, depășind sensibil interesul curent și exclusiv al epocii pentru monumentele mari și reprezentative ale centrelor urbane greco-romane, V. Pârvan reține în modul cel mai deplin întregul interes pentru reconstituirea istorică pe care îl prezintă contextele arheologice nespectaculare ale antichității, chiar cele ale mediului rural, cu formulări foarte apropiate de ceea ce avea să fie desemnat prin conceptul de civilizație materială: „problema capitală a civilizației daco-romane, intensitatea și extensiunea ei (spre a se vedea intrucît se poate ori nu susține caracterul aborigen al românilor de azi pe teritoriile ce le ocupă), are însă a fi rezolvată mai ales cu descoperiri arheologice nescrise; în adevăr, o mare parte din populația Daciei romane era organizată pe baze rurale [...] și deci locuia în sate, care reprezentau o cultură modestă-arheologic, ca aceea din vremile preistorice”<sup>38</sup>; comparația din urmă are a fi înțeleasă în acest context în sensul unei maniere de abordare similară cu aceea a săpăturilor preistorice.

Cu această viziune asupra scopurilor arheologiei, V. Pârvan a conceput săpăturile ca un mod de a urmări documentele arheologice în „legătură cronologică și culturală între ele”<sup>39</sup>.

Dacă epoca cercetărilor de teren ale lui Gr. Tocilescu s-a limitat la căutarea și publicarea inscripțiilor, chiar planurile ridicate pentru edificiile mai mari de către P. Polonic sau de arhitecții utilizați la Tropaeum Traiani rămînînd inedite, lui V. Pârvan îi revine și meritul de a fi introdus în arheologia clasică românească primele principii de cercetare stratigrafică. Cînd în 1911 își începea la Ulmetum activitatea de teren prin prima campanie de „săpături sistematice pe o scară mai restrînsă” asistat de prima echipă de elevi ce erau introduși acum „prin campanii speciale în teoria și practica săpăturilor arheologice”<sup>40</sup>, V. Pârvan urmărea să poată „strat după strat, deci epocă după epocă, desgropa și studia interiorul cetății”<sup>41</sup>. „Diferitele strate de civilizație din cetatea romano-bizantină”<sup>42</sup>, urmărirea „pe bază stratigrafică”<sup>43</sup> sînt formulări și noțiuni care revin în scrierile sale și e interesant a nota — pentru o istorie încă nescrisă a arheologiei românești — că în aceiași ani G. Murnu, în scurta dar remarcabilă sa experiență de arheolog militant, a simțit și el necesitatea cercetărilor stratigrafice<sup>44</sup> și a unei tehnici de săpătură mai precise, aspect ce a fost relevat cu satisfacție de V. Pârvan<sup>45</sup>.

<sup>37</sup> Idem, *loc. cit. supra*, nota 22, p. 244.

<sup>38</sup> *Ibidem*.

<sup>39</sup> V. Pârvan, *Histria, IV. Inscriptii găsite în 1914 și 1915*, ARMSI, 38, 1915–1916, p. 705.

<sup>40</sup> Idem, *Cetatea Ulmetum [I]. Descoperirile primei campanii de săpături din vara anului 1911*, ARMSI, 34, 1911–1912, p. 497.

<sup>41</sup> *Ibidem*, p. 503.

<sup>42</sup> V. Pârvan, *loc. cit. supra*, nota 24 = *Scrieri*, p. 203.

<sup>43</sup> Idem, *loc. cit.* la nota 23 = *Scrieri*, p. 243.

<sup>44</sup> G. Murnu, *De la cetatea Tropaeum-Adamclisi: Basilica-cisternă. Studiu arheologic*, ARMSI, 36, nr. 12, 1913, p. 19, cf. Al. S. Ștefan, BML, 41, 1972, 3, p. 48–49.

<sup>45</sup> V. Pârvan, *loc. cit.* la nota 24 = *Scrieri*, p. 204.

Cu o atare concepție și cu atari exigențe în privința rezultatelor explorării unui obiectiv arheologic, V. Pârvan realiza încă din 1911 că săpăturile într-un centru urban antic cu mai multe etape constructive prezentau un grad maxim de dificultate și reclamau în consecință precauții de ordin tehnic corespunzătoare. „Cetatea de la Adamclissi — scria el în acest an — [...] a păstrat ruine din 3 epoci foarte deosebite, care se suprapun și se întretaie în așa fel, că cercetarea lor prin mijlocul săpăturilor cere, pe lângă o metodă ireproșabilă, o atenție și o pricepere deosebită din partea personalului [...] care [...] trebuie neapărat să fie compus absolut numai din oameni cu o bună pregătire științifică”<sup>46</sup>.

Pentru ilustrarea concretă a modului în care V. Pârvan și-a pus în practică principiile metodologice abia enunțate, ne stau azi la dispoziție doar rapoartele pentru campaniile desfășurate în anii 1911—1914 la Ulmetum<sup>47</sup>, singurele rapoarte definitive pe care a apucat să le publice, dar care au marcat o cotitură fundamentală în cercetările de arheologie clasică din țara noastră. O analiză, fie și foarte sumară, a principalelor aspecte calitativ noi este foarte sugestivă.

a. Cercetările propriu-zise au fost precedate de ridicarea planului de situație înainte de începerea săpăturilor — operațiune care nici azi nu se realizează întotdeauna — și de asigurarea zonei de interes arheologic prin trecerea terenului cetății și a împrejurimilor imediate în proprietatea M.N.A.<sup>48</sup> și instituirea unui post de paznic permanent. Spre deosebire de Gr. Tocilescu, ale cărui cercetări s-au desfășurat în cea mai mare parte prin intermediul unor șefi de echipă necalificați arheologic, V. Pârvan a introdus ca obligatorie regula prezenței permanente a arheologului la actul săpăturii arheologice; încă de la prima campanie declara: „încep însumi [...] săpături sistematice, conduse direct și neîntrerupt de mine”<sup>49</sup>. Conștiința datoriei arheologului de a fi prezent la toate momentele procesului ireversibil de cercetare a arhivelor subterane era dublată de preocuparea pentru o consemnare sistematică, riguroasă, a tuturor rezultatelor cercetării: „lucrarea s-a făcut sub o strictă supraveghere a asistenților științifici — șefi de echipă și a subsemnatului, ajutat de încă doi domni asistenți de veghere generală, notindu-se pe loc toate descoperirile și observațiile după o metodă unitară”<sup>50</sup>. Aceleiași preocupări de înregistrare riguroasă îi răspundea și apelul constant la priceperea unui arhitect, cooptat în echipa științifică încă de la prima campanie<sup>51</sup>, V. Pârvan ne mărginindu-se la utilizarea planurilor orizontale și a releveelor elevației păstrate ale monumentelor descoperite, ci simțind nevoia înregistrării precise a referințelor de nivelment<sup>52</sup> pentru reconstituirea arheologică. Un alt aspect notabil este faptul că săpăturile de la Ulmetum

<sup>46</sup> Idem, *Correspondență și acte*, p. 132.

<sup>47</sup> Idem, *Cetatea Ulmetum [I]. Descoperirile primei campanii de săpături din vara anului 1911*, ARMSI, 34, 1911—1912, p. 497—608; *Cetatea Ulmetum [II, 1]. Descoperirile campaniei a doua și a treia de săpături din anii 1912 și 1913*, ARMSI, 36, 1913—1914, p. 245—328; *Cetatea Ulmetum [II, 2]. Descoperirile campaniei a doua și a treia de săpături din anii 1912 și 1913*, ARMSI, 36, 1913—1914, p. 330—420; *Cetatea Ulmetum, III. Descoperirile ultimei campanii de săpături, din vara anului 1914*, ARMSI, 36, 1914—1915, p. 265—304.

<sup>48</sup> V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum [I]*, p. 499.

<sup>49</sup> *Ibidem*, p. 497.

<sup>50</sup> V. Pârvan, *Correspondență și acte*, p. 134.

<sup>51</sup> În persoana lui Sp. Cegăneanu, cf. V. Pârvan, *Ulmetum [I]*, p. 499; 599.

<sup>52</sup> *Ibidem*, p. 513, nota 1.

nu au avut o desfășurare teritorială întâmplătoare, ci au urmărit consecvent o concepție de ansamblu și un program de lucru bine structurate încă de la început, elaborate pe baza unei foarte atente analize și cunoașteri preliminare a topografiei așezării. Acest program a comportat: 1 — localizarea și degajarea completă a liniei fortificațiilor și 2 — cercetarea spațiului intramuran. Dacă primul obiectiv nu constituia principal o noutate, doar realizarea lui deosebindu-se radical prin metodă de cercetările anterioare, cel de-al doilea este remarcabil prin maniera de investigare, care a tins la obținerea unei imagini generale a organizării cetății prin intermediul unei rețele de secțiuni dispuse mai mult sau mai puțin regulat pe toată suprafața fortificată<sup>53</sup>, și nu prin sondaje disperate sau prin extinderi întâmplătoare, dictate de mersul descoperirilor.

b. Așa cum am spus-o deja, săpăturile din anii 1911—1914 de la Ulmetum se înscriu în istoria arheologiei clasice românești ca prima abordare stratigrafică a problemelor de ansamblu și de detaliu ale unui obiectiv arheologic. În raportul definitiv al cercetărilor au fost publicate pentru prima dată în literatura de specialitate de la noi mai multe reprezentări grafice pentru succesiunea pe verticală a depunerilor arheologice pentru situațiile și punctele considerate cele mai semnificative în această privință, ca documente explicative și probatorii pentru analizele de ordin stratigrafic prezentate în text și pentru interpretările istorice care decurg din acestea<sup>54</sup>. O astfel de concepție este evidentă și permanent utilizată de V. Pârvan nu numai în studierea și interpretarea succesiunilor locale pe verticală, dar și la elaborarea reconstituirii evoluției istorice a întregii cetăți între secolele II—VII e.n.; numai pe baza ei a putut ajunge la

<sup>53</sup> *Ulmetum*, III, Planul general.

<sup>54</sup> *Ibidem*, p. 597—598 și secțiunea A''B'' la p. 598 („Din săpături am putut pe de altă parte constata și care a fost soarta cetății după reclădirea ei: în secțiunea A''B'' se văd la nivelul soclului zidului a nu mai puțin de trei straturi de cărbuni, cu cenușă și dărâmături, la intervale mici unul de altul. Aceste urme de trei mari incendii, cari destul de repede unul după altul au pustii cetatea lui Justinian, se pot observa de jur împrejurul cetății"); *Ulmetum* (II, 1), p. 274—275 și fig. 28, p. 274: „Secțiune prin dărâmăturile din interiorul turnului de N al porții de N—V'' („s-a putut constata în secțiune longitudinală pe teren următoarele strate de sus în jos: 0,50 m pământ vegetal amestecat cu olane și pietre mici, 0,55 olane multe cu moloz, piatră și pământ, 0,50 piatră, cărămidă, moloz și puține olane, 0,30 un strat de cenușă aproape curată și atât de presată încât se putea scoate în bolovani, 0,65 pământ cu cenușă și puține resturi de cărămidă și piatră. Stratul de cenușă e pe alocurea chiar de 0,45 m de gros. Cenușa provine din cereale complet arse [...] peste care apoi s-a dărâmat turnul [...]. Din succesiunea stratelor înțelegem că într-o epocă târzie după ce cetatea fusese de mai multe ori arsă și părăsită (cf. primul strat de jos, gros de 0,65 m) un mare incendiu a ars depozitul din acest turn: locuitorii cetății nu s-au mai întors. Căci peste cenușa curată urmează imediat dărâmăturile cetății, ne mai întrerupte prin nici o altă urmă de așezare omenească"); *ibidem*, p. 282—283 și fig. 37, p. 283: „Secțiune prin dărâmăturile din interiorul turnului de sud al porții de S—V'' (Dărâmăturile din acest zid fiind destul de omogene stratificate, am procedat la facerea unei secțiuni în direcția axei longitudinale a turnului, constatând de sus în jos următoarele pături: 0,40 m olane, 0,40 m olane și cărbuni, 0,04 m strat compact de cenușă și cărbuni, 0,17 moloz, pământ și resturi de cărămidă, 0,04 cărbuni, cenușă și pământ ars, 0,20 moloz, var și cărămizi, 0,75 pământ, pietre și cărbuni cu oase, 0,07 mortar cu nisip mult la nivelul soclului, iar dedesubt pământ galben bătut. Succesiunea mai multor epoce de cultură, despărțite între ele prin vremuri de pustiere și părăsire, e deci evidentă și aici. — În turn s-au găsit în stratul de jos o mulțime de monete mici de bronz [...] toate din sec. IV și V''); *ibidem*, p. 281—285 („Stratigrafia dărâmăturilor indică la adâncime, aproape de nivelul antic al pavimentului, deci în prima epocă a cetății byzantine, un mare incendiu: găsim un strat gros de cenușă, imediat deasupra pământului galben, care formează solul primitiv"); cf. și *ibidem*, p. 286; 288—289; *Ulmetum*, III, p. 269—270 și fig. 2, p. 270: „Secțiune prin tranșea D'' („Tran-

stabilirea unor distincții de finețe, cum este precizarea existenței doar în limitele secolului al VI-lea a cel puțin trei mari etape distincte<sup>55</sup>.

Apelul sistematic la stratigrafie încă din primii ani ai activității sale arheologice se regăsește și în rapida cercetare întreprinsă asupra așezării de la Poiana, ale cărei impresionante depuneri, atingând grosimi pînă la 3,5 m, au făcut obiectul unei atente analize stratigrafice, fie în rupturile naturale, fie în sondajele practice de V. Pârvan<sup>56</sup>, și au fost încadrate cronologic, pe baza materialelor ceramice descoperite, între secolul al III-lea î.e.n. și epoca romană. „Încă cu mult înainte de romani, cel mai târziu în sec. III a.Chr., exista deci la Poiana un centru dacic destul de respectabil, pentru ca thasiienii să se ostenească a aduce aici produsele lor”<sup>57</sup>, conchidea V. Pârvan identificînd și publicînd pentru prima dată specimen de ceramică dacică<sup>58</sup>. Oricum, secțiunile stratigrafice înregistrate cu această ocazie, în 1913, sînt primele profile arheologice publicate pentru arheologia dacică<sup>59</sup>.

c. Cercetările de la Ulmetum constituie un punct de referință și pentru faptul că nu au fost avute în vedere doar marile monumente arheologice, textele epigrafice descoperite și puținele știri literare disponibile, ci s-a acordat un statut principial egal tuturor categoriilor de documente arheologice, pînă la cele mai mărunte: monede, cărămizi, olane, categorii ceramice, lămpi, arme, unelte, podoabe, obiecte de sticlă, os, piatră și lemn, înregistrate, descrise, măsurate, comparate cu descoperiri similare și, mai ales, utilizate activ în procesul de reconstituire a fenomenelor de civilizație antică întilnite și în formularea concluziilor general istorice. Interesul deosebit al cercetării aprofundate a ceramicii îi apăsă foarte clar

șeele practice înăuntrul cetății pe adîncimi care cuprind întotdeauna în secțiuni verticale toate stratele de civilizație care s-au urmat la Ulmetum, ne-au îngăduit să constatăm că nu puține au fost și locuințele făcute numai din pămînt și lemn. Secțiunea făcută pe tranșea spre E în punctul D ne arată succesiunea a trei strate de cultură, caracterizate numai prin cărbuni și cenușe și despărțite între ele prin pămîntul galben întrebunțat ca pomistea de fiecare generație următoare care clădea pe ruinele generației precedente. Distrugerea prin foc a clădirilor din diferitele strate calcina și pămîntul galben respectiv, dîndu-i astfel o mare consistență și făcîndu-ne nouă astăzi posibilă o examinare foarte precisă a acestor stări de fapt”); *ibidem*, pl. IV, 1 : „Secțiune prin diferitele pături de civilizație la SE de punctul A”.

<sup>55</sup> V. Pârvan, *Ulmetum* [11, 2], p. 396 — 404.

<sup>56</sup> *Idem*, *Castrul de la Poiana și drumul roman prin Moldova de Jos*, ARMSI, 36, 1913—1914, p. 98 („Diferitele secțiuni prin cetate, date chiar de natură la malurile prăbușite, ne arată o vechime foarte respectabilă a așezării de aici. Pămîntul sănătos — lut galben — ne întîmpină de abia la o adîncime de 2.60 — 2.90 m. Straturile se succed în felul următor. În secțiunea pe ripa din fața porții cetății (A—B), fig. 3), avem de sus în jos : 1<sup>o</sup> un strat de pămînt vegetal de 0.90 m, apoi 2<sup>o</sup> pe o adîncime de 0.50 m pietre mici de riu, cioburi de oale, cărbuni, cenușă, oase calcinate, pămînt ars, 3 pe alți 0.80 m pămînt negru, amestecat cu cărămizi și cioburi, precum și pietre mici de riu, 4<sup>o</sup> pe 0.30 m cenușă și 5<sup>o</sup> pe 0.10 m cărbuni mulți și cenușă, în sfîrșit 6<sup>o</sup> pe 0.50 m pămînt negru cu prundiș. Prin urmare, la intervale mari de timp una de alta, două distrugerii prin foc a întregii așezări, care pare a fi avut cel puțin două epoce de înflorire. În secțiunile C—D, mai dinspre mijlocul cetății (vezi fig. 4 și fot. de pe planșa II) și E—F de pe frontul SE (vezi fig. 5), avem pe 1 — 1.20 m pămînt vegetal, pe 0.40 — 0.60 cioburi, oase, cenușă, prundiș calcinat, fragmente de cărămizi, iar pe rest pînă la 2.60 la 3 m (sau chiar 3.50) adîncime pămînt negru, iarăși amestecat cu fragmente de piatră și de vase, precum și cu cenușă multă”.

<sup>57</sup> *Ibidem*, p. 103.

<sup>58</sup> *Ibidem*, pl. III.

<sup>59</sup> *Ibidem*, fig. 3. p. 98 și fig. 4 și 5, p. 99.

lui V. Pârvan, întrucît încredințate încă din 1912 lui D. M. Teodorescu sarcina de a realiza „un studiu comparativ asupra ceramicii de la Ulmetum, în legătură cu diferitele centre mai însemnate, grecești și romane, din toată Moesia inferioară, și cu excursii în vederea căutării de analogii, pre cit se va putea urmări lucrul, și în ținuturile provinciale romane din Apus”<sup>60</sup>.

d. Dacă lui Gr. Tocilescu îi revine meritul de a fi inițiat — la Tro-paeum Traiani, atît în privința monumentului triumfal, cît și în cea a cetății — colaborarea necesară între arheologul epocii clasice și arhitect, V. Pârvan a dezvoltat această direcție de cercetare interdisciplinară și este acela care a introdus la noi metoda analizei riguroase de monument. Înregistrarea impecabilă a planimetriei și detaliilor de elevație și studiul extrem de atent și adîncit al aspectelor tehnicii și etapelor constructive ale zidului de incintă și ale construcțiilor de la Ulmetum constituie încă unul din aspectele remarcabile ale acestei monografii arheologice. Această direcție de cercetare deosebit de importantă avea să fie continuată de elevii săi, în special de către Gr. Florescu, care a aplicat-o în studierea și publicarea incintelor și monumentelor de la Histria și Capidava.

Cele patru secțiuni care compun *Cetatea Ulmetum* au constituit prima monografie arheologică realizată la noi în țară în spirit științific pe deplin modern, de o importanță fundamentală nu numai pentru arheologia românească, pentru care a marcat o etapă și a rămas un model, dar exemplară chiar în contextul mai larg al arheologiei clasice europene, suportînd orice confruntare cu cele mai bune monografii din seriile cu un prestigiu stabilit la acea dată, precum *Der Obergermanisch-Raetische Limes des Römerreiches* (Heidelberg, începînd din 1894) și *Der Römische Limes in Osterreich* (Viena, începînd din 1900), sau cu alte publicații arheologice contemporane.

Din unghiul de interes al analizei de față, este important a reține faptul că perioada 1911—1914 a explorărilor de la Ulmetum dovedește peremptoriu că V. Pârvan își structurase — și impusese și echipei de colaboratori — o metodă de cercetare și o tehnică de săpătură dintre cele mai avansate pentru epocă, aplicată și, fără îndoială, perfecționată în continuare în săpăturile ulterioare.

Evaluarea atentă a etapei Ulmetum se impunea nu numai ca fiind definitorie pentru începuturile activității arheologice a lui V. Pârvan, ci și pentru că cercetările mult mai largi și mai îndelungate de la Histria nu au mai putut beneficia de publicații definitive pentru aspectele arheologice. După primele două campanii de săpături, prezentate în rapoarte preliminare sintetice, dar care conțin remarcabile și pătrunzătoare observații asupra topografiei generale și problemelor arheologice ale zonei, amploarea centrului urban l-a determinat pe savant să renunțe la valorificările anuale și a elaborat un plan sistematic de perspectivă purtînd asupra rezultatelor mai multor campanii succesive: I. Viața antică în orașele grecești de la Pontul Stîng; II. Situația generală a Histriei și descrierea ruinelor desgropate în 1914—1916; III. Fragmente arhitectonice, sculpturale și picturale găsite în 1914 și 1915; IV. Inscripții găsite în 1914 și 1915; V. Teracote și vase grecești din sec. VII și VI a, Chr.

<sup>60</sup> V. Pârvan, *Ulmetum* [1], p. 570.

găsite în 1915 și 1916; VI. Descoperiri mărunte din anii 1914—1916<sup>61</sup>. Complexitatea problemelor întinse ca și exigențele sporite au modificat progresiv viziunea lui V. Pârvan asupra elaborării monografiei Histriei: dacă în 1916 considera posibilă redactarea fiecărui capitol după numai două-trei campanii<sup>62</sup>, în 1925 aprecia că realizarea acestui plan avea să fie posibilă numai atunci când „săpăturile vor fi suficient de ample pentru a permite vederi de ansamblu”<sup>63</sup>.

Este însă un fapt cert că interesul — atit personal, cit și în privința colaboratorilor — al lui V. Pârvan pentru problemele metodologice și tehnice ale săpăturilor arheologice a fost permanent și s-a împlinit îndeosebi în cadrul optim oferit de Școala de la Roma, al cărei Regulament fixa programatic un astfel de obiectiv<sup>64</sup> și prin care V. Pârvan a urmărit sistematic contactul și cunoașterea directă a celor mai noi metode practicate în Italia de reprezentanții diferitelor școli arheologice naționale concentrate la Roma<sup>65</sup>.

3.2.3. Programul săpăturilor arheologice desfășurate direct și, de la un anume moment, și prin colaboratorii săi tot mai numeroși, în cei 17 ani în care a dirijat arheologia românească, a fost nemijlocit subordonat unor opțiuni de ordin istoric major, decurgînd din proiectele de mare anvergură pe care și le fixase V. Pârvan în scopul cunoașterii istoriei naționale vechi. Excepție făcînd săpăturile de salvare, fiecare alegere a fost rezultatul unor analize și justificări temeinice, așa cum s-a întîmplat cu Ulmetum, care trebuia să ofere în primul rînd răspunsuri la „probleme deosebit de interesante cu privire la viața daco-romană”, și anume la cunoașterea romanizării mediului rural din interiorul Dobrogei, într-un *territorium* cunoscut epigrafic, organizat în jurul vechiului centru dacic dunărean Capidava. În al doilea rînd, legat de organizarea militară a provinciei și de evoluția ei în secolele tîrzii, săpăturile de la Ulmetum trebuiau să ofere un termen de comparație pentru centrul de la Tropaeum Traiani — suficient de mult cercetat anterior și de V. Pârvan însuși —, în scopul unei mai bune cunoașteri a liniei interioare de centre fortificate, de la Marci-anopolis la Noviodunum, linie a cărei importanță o pusese în lumină pentru prima dată<sup>66</sup>. Aceeași linie avea să fie urmărită ulterior prin săpăturile elevului său G.G. Mateescu la importantul centru urban de la Slava Rusă, în anii 1925—1926.

Investigarea cetăților limesului dunărean, proiectată încă din 1906, a avea să fie declanșată — după propriile sale cercetări de teren sau istorico-epigrafice asupra stațiunilor de la Capidava, Carsium, Troesmis și Durostorum — prin deschiderea în 1923 a șantierului de la Capidava, sub conducerea elevului său Gr. Florescu.

Cercetarea marilor centre greco-romane de pe coasta pontică trebuia să lămurească problema, majoră pentru V. Pârvan, a contactelor

<sup>61</sup> Idem, *Histria IV*, p. 706.

<sup>62</sup> *Ibidem*.

<sup>63</sup> Idem, *Dacia*, 2, 1925, p. 199.

<sup>64</sup> Idem, *Scieri*, p. 624, Capitolul II, Art. 6.

<sup>65</sup> Idem, *Corespondență și acte*, p. 238; *Scieri*, p. 259; 299; 343.

<sup>66</sup> Idem, *Corespondență și acte*, p. 132—133; cf. Al. S. Ștefan, *RMM-MIA*, 46, 1977, 1, p. 7.

lumii indigene cu civilizația greacă, și a fost începută prin săpăturile de la Histria, urmate apoi de săpăturile efectuate de colaboratori la Tomi, Callatis, Tyras și Capul Dolojman-Jurilovca.

Deși absorbit de cercetările desfășurate în Dobrogea și neputînd să realizeze personal decît rare și rapide cercetări asupra unor stațiuni din Dacia, a căror explorare sistematică o reclama încă din 1918<sup>67</sup>, acest important deziderat avea să-și găsească împlinirea abia în anii următori primului război mondial, prin intermediul colaboratorilor. Astfel, în 1925, V. Pârvan putea constata începuturile realizării acestor cercetări la scară națională, prin săpăturile conduse de D. M. Teodorescu în zona capitalei statului dac, la Costești, prin cele de la Tibiscum, Angustia și Colonia Ulpia Traiana Sarmizegetusa, conduse, respectiv, de G. G. Mateescu, Em. Panaitescu și C. Daicoviciu<sup>68</sup>.

3.3. Studiile de topografie antică și eforturile de realizare a unei cartografii arheologice la scară națională constituie un alt domeniu pentru care activitatea lui V. Pârvan a adus importante progrese metodologice și contribuții efective, tinzînd la conturarea încă din această epocă a unei astfel de direcții de cercetare și în țara noastră.

Întemeiat pe o foarte bună cunoaștere a izvoarelor literare antice, a știrilor epigrafice și a cercetărilor desfășurate înainte de E. Desjardins, Gr. Tocilescu, P. Polonicsau J. Weiss, preocuparea pentru aspectele de geografie istorică în sens mai larg și pentru topografie antică, într-un sens mai bine precizat — exprimat în primul rînd prin cercetarea dinamică a terenului —, este permanentă în întreaga sa operă și activitate. Relativ la ultimul aspect sînt de amintit numeroasele sale periegeze și cercetări, efectuate începînd din 1911, singur sau însoțit de studenți și colaboratori, în mod precumpănitor în Dobrogea, dar și în Oltenia și Transilvania, în cursul cărora identifică și localizează așezări antice, ridică planuri de cetăți (Drobeta, Capidava, Romula, Ulmetum)<sup>69</sup>.

O etapă nouă e deschisă, pe de o parte de acțiunea sistematică de orientare a elevilor de la Școala de la Roma spre cercetări de topografie antică, beneficiînd de experiența și îndrumarea unor specialiști de autoritate, precum Th. Ashby și G. Lugli, și de altă parte de activitatea lui V. Pârvan ca reprezentant al României la Uniunea Academică Internațională, în cadrul programului internațional de elaborare a hărții Imperiului roman, patronat de acest for.

Realizarea hărții arheologice naționale, obiectiv important al proiectelor lui V. Pârvan<sup>70</sup>, înscris ca unul din scopurile prioritare ale proiectatului Institut arheologic al României<sup>71</sup>, începuse să devină o realitate

<sup>67</sup> V. Pârvan, *Corespondență și acte*, p. 209.

<sup>68</sup> Idem, *Săpăturile arheologice din România în vara anului 1925*, *Analele Academiei. Dezbateri*, 46, 1925–1926, p. 9–15 = *Scrieri*, p. 326–333. — Pentru programul de cercetări arheologice al lui V. Pârvan cf. S. Lambrino, *Vasile Pârvan eruditul, organizatorul*, *Arhiva pentru știința și reforma socială*, 7, 1928, 3–4, p. 344–357; Em. Condurachi, *Vasile Pârvan* (1882–1927), *Dacia*, N. S., 1, 1957, p. 9–40; VI. Dumitrescu, *Vasile Pârvan. La treizeci de ani de la moartea magistrului*, *SCIV*, 8, 1957, 1–4, p. 9–16; R. Vulpe, *Activitatea științifică a istoricului Vasile Pârvan*, *Studii*, 10, 1957, 3, p. 7–39; Al. Zub, *Vasile Pârvan, efigia cărturarului*, Iași, 1974, p. 241–273.

<sup>69</sup> V. Pârvan, *Corespondență și acte*, p. 111–112; 152–153; 206; 277; 429–430.

<sup>70</sup> Idem, *Scrieri*, p. 243.

<sup>71</sup> V. Pârvan, *Proiect de lege pentru înființarea Institutului Arheologic al României*, *Scrieri*, p. 630: „Art. 3, A. Ridicarea treptată a hărții arheologice a țării”.

în cursul anilor '20, prin elaborarea și publicarea după principiile cele mai moderne a unor prime piese ale acestui vast proiect, reprezentate de primele două foi din harta Daciei — sectoarele Mostiștea și Călărași —, datorate cercetărilor lui R. Vulpe și Vl. Dumitrescu <sup>72</sup>. În 1926 putea raporta din nou la Uniunea Academică Internațională „terminarea ridicării pe teren a regiunii de la sud de București” <sup>73</sup>.

Ca și în alte direcții de lucru inițiate de către V. Pârvan, abia în ultimele decenii s-a înregistrat o activitate mai susținută în realizarea elementelor unei cartografii arheologice naționale — rămasă în continuare un deziderat —, fie prin editarea celor trei foi din *Tabula Imperii Romani*, fie prin începerea publicării unor repertorii arheologice regionale, mai numeroase în ultimii ani, fie prin studii specializate de topografie antică și prospecțiuni aerofotografice.

3.4.1. V. Pârvan a fost în fapt și fondatorul școlii românești de epigrafie. Luând în considerație în ansamblu studiile sale în acest domeniu, modul în care a editat și comentat peste 200 de inscripții nou descoperite în Dobrogea și în Oltenia apare exemplar nu numai în raport cu publicațiile lui Gr. Tocilescu, dar și în perspectiva celor șase-șapte decenii care au trecut de atunci.

Ne referim în primul rând la metoda modernă a lui V. Pârvan de stabilire a textului epigrafic, prin confruntarea cu analogiile prezentate de documente similare din aceeași categorie sau serie, cu atenție deosebită acordată particularităților de limbă ale epocii și ale locului, cu completări prezentate prudent numai ca „încercare de restituire nu a cuvintelor, ci a înțelesului pe care credem a-l fi avut [textul]” <sup>74</sup>. Încadrările cronologice au fost de asemenea remarcabil de judicioase, astfel încît, pînă astăzi, numai cîteva din inscripțiile publicate de V. Pârvan au avut de suferit emendări de lectură, date sau interpretare. Trebuie observat în această ultimă privință de o parte faptul că rectificările s-au datorat unor specialiști de prestigiu ca L. Robert, Ad. Wilhelm, H. Dessau, D. M. Pippidi, I. I. Russu sau Gr. Florescu, de altă parte faptul că aceste îndreptări au fost posibile în bună măsură grație descoperirii ulterioare de noi inscripții — uneori chiar replici mai bine păstrate sau noi fragmente ale documentelor editate de V. Pârvan — și, în ansamblu, progresului inerent al studiilor de onomastică și prosopografie, de instituții și paleografie, coroborate eventual cu cele de arhitectură antică.

În al doilea rând, metoda lui V. Pârvan de a edita inscripții a avut marele merit — azi încă apreciat superlativ — de a exploata fiecare document din punctul de vedere al semnificației sale istorice, locale și generale. De aceea s-a putut recunoaște în zilele noastre identitatea concepției lui V. Pârvan cu aceea a lui L. Robert, în sensul că pentru ambii învățați epigrafistul trebuie să fie în ultimă instanță „un istoric pregătit să recunoască valoarea excepțională a inscripțiilor printre documentele ce-i stau la îndemînă” <sup>75</sup>. Astfel, V. Pârvan este considerat, cu deplină îndrep-

<sup>72</sup> *Ibidem*, p. 288 ; 295.

<sup>73</sup> *Ibidem*, p. 338.

<sup>74</sup> *Idem*, *Histria*, IV, p. 540.

<sup>75</sup> D. M. Pippidi, *Studii*. *RevIst*, 15, 1962. p. 1379.



tățire, „adevăratul întemeietor al școlii românești de epigrafie”<sup>76</sup>, școală pentru ai cărei reprezentanți și astăzi „epigrafia nu-i [...] un scop în sine, ci o ramură specializată a istoriei vechi [...]”<sup>77</sup>.

3.4.2. O altă trăsătură exemplară a activității de epigrafist a lui V. Pârvan este promptitudinea cu care a introdus în circuitul științific documentele nou descoperite, pină la cele mai modeste dintre ele. Se știe, de pildă, că pentru inscripțiile de la Histria — singura categorie de monumente din cetatea greacă pe care a apucat să o publice —, rezervase capitolul IV al monografiei, pe care l-a editat însă cel dintii, suplimentându-l ulterior prin *Histria VII* și apoi prin lotul publicat în Dacia, II<sup>78</sup>, astfel încît lui S. Lambrino i-au rămas din săpăturile predecesorului său doar șase inscripții pe piatră inedite și un graffit<sup>79</sup>. În total, V. Pârvan a editat peste un sfert (148) din suma cunoscută astăzi a documentelor epigrafice lapidare descoperite la Histria, publicînd pe lângă acestea, cu aceeași grijă, și graffiti pe ceramică („documente pedagogic — culturale”), ștam-pile pe amfore grecești („documente comerciale”) și cîteva zeci de ștam-pile pe cărămizi. Această grabnică editare, cu comentarii sobre și pătrun-zătoare, relevă faptul că în concepția lui V. Pârvan se acorda fiecărei categorii de inscripții și fiecărui fragment în parte valoarea de izvor istoric, util efortului său permanent de reconstituire cît mai complexă și mai veridică, prin documente și dincolo de ele, a fenomenelor și proceselor interdependente și specifice ale unei evoluții.

3.4.3. Trebuie să reamintim și faptul — care în ultima vreme nu a fost menționat la locul cuvenit — că V. Pârvan proiecta încă din 1920 publicarea unui *corpus* al inscripțiilor grecești și latine.

Acest proiect s-a conturat sub forma colaborării la lucrările con-duse de Uniunea Academică Internațională, la care V. Pârvan, alături de N. Iorga, a reprezentat România cu începere din 1920, fiind ales din 1923 chiar secretar al U.A.I.<sup>80</sup>. În cadrul diferitelor sesiuni ale Uniunii Aca-demice Internaționale și, pe plan intern, la Academia Română, a exprimat dorința ca țara noastră să colaboreze la *Corpus vasorum antiquorum*<sup>81</sup>, la un *Corpus de mozaicuri elenistice și romane*<sup>82</sup>, la harta arheologică a Imperiului roman — *Forma Romani Imperii*, pentru care, după cum am semnalat mai sus, a și comunicat în două rânduri progresele realizate<sup>83</sup> — și, în sfîrșit, la proiectul inițiat de Accademia dei Lincei — *Supliment la corpus de inscripții grecești și latine*<sup>84</sup>.

Angajarea lui V. Pârvan la realizarea acestui ultim proiect al U.A.I. datează din 1920, astfel încît la sesiunea din 1921 prezenta chiar un raport

<sup>76</sup> *Ibidem*, p. 1378.

<sup>77</sup> *Ibidem*, p. 1380.

<sup>78</sup> V. Pârvan, *Histria, IV*, citată *supra*, la nota 39; *Histria, VII, Inscripții găsite în 1916—1921 și 1922*, ARMSI, s. III, 2, 1923—1924, p. 1—132; *Fouilles d'Histria. Inscriptions: troisième série, 1923—1925*, Dacia, 2, 1925, p. 198—248.

<sup>79</sup> S. Lambrino, *Dacia*, 3—4, 1927—1932, p. 378—410.

<sup>80</sup> V. Pârvan, *Scrieri*, p. 278; 280; cf. *idem*, *Correspondență și acte*, p. 421.

<sup>81</sup> *Idem*, *Scrieri*, p. 294.

<sup>82</sup> *Ibidem*, p. 279.

<sup>83</sup> Cf. *supra* și notele 70—73.

<sup>84</sup> Al. Zub, *Biobibliografie*, p. LXIII.

pe această temă<sup>85</sup>, iar la sesiunea din 1923 a și „comunicat începerea culegerii materialului de inscripții grecești și latine din ținuturile trace, răspindite în sute de publicații cu totul inaccesibile, și organizate [...] prin colaborarea tuturor elevilor mei de la Roma și din București și ajutorul amical al colegilor din Cluj”<sup>86</sup>. Pe lângă această antrenare a tuturor forțelor disponibile din țară la realizarea culegerii de inscripții din România, V. Pârvan, fidel cuprinzătoarei sale viziuni istorice care reclama o lărgire a acestei acțiuni la proporțiile întregului material din spațiul carpato-balcanic, a făcut repetate demersuri pentru a antrena într-o activitate similară pe colegii din Iugoslavia și Bulgaria, astfel încât la sesiunea din 1924 N. Vulić „a anunțat oficial Uniunii Academice Internaționale înțelegerea care a avut loc la București în aprilie [1924], cu prilejul Congresului de studii bizantine, între Iugoslavia, Bulgaria și România, în vederea publicării complete a materialului epigrafic privitor la iliro-traci”<sup>87</sup>. Dispunem în plus de precizarea că, în cadrul acestei colaborări internaționale pentru *Suplimentele* la culegerile de inscripții antice, V. Pârvan preconiza, în privința materialului epigrafic din România, publicarea „pentru inscripțiile latine în continuare la CIL, III, iar pentru cele grecești într-un volum aparte, ca în Rusia meridională”<sup>88</sup>, respectiv după modelul celebrei culegeri a lui V. V. Latyshev, *Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini*.

Din păcate, și acest important proiect al lui V. Pârvan a fost întrerupt în plin proces de elaborare. Consecința a fost că abia cu o jumătate de secol mai târziu, anume în deceniul trecut, inscripțiile antice descoperite în țara noastră au început să fie puse la dispoziție specialiștilor sub formă de *corpus*, prin apariția primelor volume din cadrul culegerii naționale *Inscripțiile antice din Dacia și Scythia Minor*.

3.5. O importanță metodologică cu nimic inferioară față de contribuțiile la crearea bazelor științifice ale arheologiei și epigrafiei a avut introducerea de către V. Pârvan în istoriografia noastră a unei metode riguroase de exploatare critică și istorică a izvoarelor literare.

Ca și în zilele noastre, și pentru V. Pârvan această problemă era concepută ca parte integrantă a metodologiei istorice înseși, pe care savantul o considera ca fiind compusă din patru părți: „știința izvoarelor [...], critica lor, înțelegerea lor și prezentarea rezultatelor căpătate”<sup>89</sup>.

„Critica lor e desigur cea mai grea parte a metodologiei istorice”<sup>90</sup>, sublinia V. Pârvan, precizând în continuare care sînt obiectivele criticii externe și ale criticii interne de texte: „Cea dintîi se va ocupa cu verificarea și autenticitatea documentelor [...], iar în al doilea rînd cu determinarea externă a acelor izvoare, întrucît privește data și locul [...], autorul și părțile izvorului [...]. Critica internă va trebui să definească caracterul izvoarelor, pentru a vedea din ce categorie fac parte și a le

<sup>85</sup> *Ibidem*, p. LXIII și LXIV.

<sup>86</sup> V. Pârvan, *Scrieri*, p. 279.

<sup>87</sup> *Ibidem*, p. 279; 295; Al. Zub, *Biobibliografie*, p. LXXXV.

<sup>88</sup> V. Pârvan, *Scrieri*, p. 338.

<sup>89</sup> Idem, *Rolul monografiilor în studiile istorice*, Luceafărul (Budapesta), 3, nr. 6 (15 martie 1904), p. 132–135 = *Scrieri*, p. 74–79.

<sup>90</sup> *Ibidem*.

studia ca atare”. Scopul era stabilirea „valorii [lor] istorice”, pentru care e necesar și un „control reciproc între documente”, unde „critica va trebui să intervină activ”<sup>91</sup>. „Înțelegerea izvoarelor” cuprindea, după V. Pârvan, „mai multe trepte metodice”, de la „interpretarea propriu-zisă a resturilor istorice sau a tradițiunii, din punctul de vedere al limbei, al caracterului lui, al timpului și locului de naștere și al individualității autorului”, pînă la „a cincea treaptă a înțelegerii în metodologia istoriei [care] ar fi *filozofia* ei”<sup>92</sup>.

Fără a stărui acum asupra altor precizări de această natură, menționăm că aceste considerații sînt de corelat de o parte concepției exigente pe care V. Pârvan o exprimase cu privire la „adunătorii de izvoare”, făcînd o distincție calitativă între „adunătorii de izvoare-istorici și adunătorii-copiști”<sup>93</sup>, cu concluzia că „Trebuie să fii istoric pentru ca să fii bun adunător de izvoare”<sup>94</sup>, iar de altă parte la obiectivele pe care le-a fixat criticii istorice și între care, pe prim plan, sînt indicate tocmai acelea legate de modul de utilizare a izvoarelor de către istoric: „bogăția izvoarelor cercetate va fi un semn de temeinicia lucrării sale [...]. Și, cercetatu-le-a direct [...] ? [...] a întrebuițat el mijloace serioase, vrednice de încredere [...] ? „cu incheierea: „iar dacă, pe lingă acestea, el va fi întrebuițat izvoarele cu simțul critic cel mai sever și cu judecata cea mai adîncă, opera se va fi vrednică de lauda fără rezervă a criticului istoric”<sup>95</sup>.

Fidel reprezentant al „școlii critice” și stăpîn al unei metodologii riguroase, V. Pârvan, în afara acestor considerații teoretice, a oferit el însuși, prin opera sa, exemplul exploatării critice a izvoarelor literare — dealtfel, cu o finețe rar întilnită, proprie numai marilor erudiți și gînditori. Astfel, fie în lucrările timpurii de istorie universală, fie în numeroasele studii de istorie națională, de la *Salsovia* pînă la *Getica* inclusiv, interpretările pe care le-a dat multitudinii de izvoare literare excerptate și aduse în discuție rezistă și astăzi în confruntare cu cercetarea actuală, constituind nu numai o contribuție istorică majoră, dar și una metodologică, de o importanță esențială pentru istoriografia românească referitoare la antichitate.

4.1. În ceea ce privește contribuțiile pentru istoria epocii grecești, progresul realizat de cercetările lui V. Pârvan devine evident dacă procedăm și de această dată la o raportare a lor la caracterul precar al cunoștințelor dobîndite anterior în acest domeniu.

<sup>91</sup> *Ibidem*.

<sup>92</sup> *Ibidem*.

<sup>93</sup> *Idem*, *Adunători de izvoare, istorici și filozofi*, *Voința națională*, 20, nr. 5522—5523, 29—31 aug./11—13 sept. 1903, p. 1—2 = *Scrieri*, p. 59—64: reprezentantul celor din urmă „e acela ce tipărește «materiale» pentru viitorul istoric”, fiind el însuși „de obicei un om ale cărui aptitudini istorice, sau pur și simplu sintetic, sunt reduse”. În timp de „adunătorii de izvoare chemați, în aparență făcînd același lucru, aduceau la îndeplinire o operă pentru care li se cerea nu numai să fie buni istorici pragmatici, dar și [...] înțelegători ai însemnătății reale și aparente a unui document și a *nieții* ce cuprinde într-insul”.

<sup>94</sup> *Ibidem*.

<sup>95</sup> V. Pârvan, *Critica istorică*, *Voința națională*, 20, nr. 5543, 25 sept. 1903, p. 2 = *Scrieri*, p. 65—68.

Este suficient să amintim că orașele grecești de pe țărmul apusean al Pontului Euxin intraseră în circuitul științific numai prin descoperiri întâmplătoare, din care la început se valorificaseră doar inscripțiile. Editate sumar cu începere din deceniul al cincelea al secolului trecut în publicații disparate și doar uneori de specialitate, de către vizitatori incidentali — francezi, germani sau englezi — ai ruinelor vest-pontice, în special ale celor de la Constanța, monumentele epigrafice în cauză ajunseseră chiar să fie transportate în bună parte, pentru a îmbogăți colecțiile de la Louvre și de la British Museum<sup>96</sup>.

Perioada de activitate a lui Gr. Tocilescu a însemnat desigur un progres, de o parte în sensul implicării unui specialist român în activitatea de editare a inscripțiilor — cărora le-a adăugat și sculpturi — din orașele vest-pontice, de alta în sensul publicării lor sistematice în periodicul de specialitate și de circulație *Archaeologisch-epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn* de la Viena și în propriile sale lucrări<sup>97</sup>. Limitele aportului lui Gr. Tocilescu se exprimă însă prin insuficienta valorificare istorică a documentelor, al căror comentariu fie lipsește cu desăvârșire, fie se menține la un nivel mult prea general pentru a reprezenta o reală valorificare istorică. La aceasta se adaugă absența unei investigații arheologice sistematice a acestor focare ale civilizației grecești de pe pământul românesc, într-o perioadă în care asemenea cercetări luaseră totuși amploare pe țărmul nordic al Pontului Euxin și ajunseseră chiar a fi cunoscute lumii științifice prin publicații periodice sau monumentale, dintre care e suficient să amintim culegerea de inscripții editată de V. V. Latyshev.

4.2. Lui V. Pârvan îi revine în consecință meritul de a fi deschis un nou capitol al arheologiei vest-pontice — acela al cercetării sistematice a coloniilor grecești —, capitol care a căpătat ulterior o deosebită amploare, fiind și azi încă în plin proces de studiere. Dealtfel, V. Pârvan însuși era conștient de importanța inițiativei sale din 1914, apreciind că, intrucît pînă la acea dată singurele săpături arheologice efectuate pe coasta tracă a Pontului fuseseră cele efemere ale lui Degrand la Apollonia, hotărîrea sa „de a dezveli complet ruinele celei mai vechi colonii de pe țărmul tragic. Histria”, au însemnat în acel moment „o adevărată lovitură dată tradiției”<sup>98</sup>.

După cum am amintit mai sus, această inițiativă din 1914 nu a rămas izolată, ci a fost dezvoltată, începînd chiar din anul următor, prin deschiderea șantierelor arheologice de la Tomi și Callatis și, după primul război, a celor de la Tyras și de la Capul Dolojman. Ca urmare, dacă pînă în 1914 nu se abordase încă explorarea arheologică a nici unuia dintre centrele grecești de pe coasta vestică a Pontului Euxin, la răstimp de circa un deceniu situația era schimbată radical, savantul și colaboratorii săi acoperînd prin șantiere toate marile așezări grecești de pe țărmul românesc al Mării Negre.

Deși, din nefericire, săpăturile îndelungate de la Histria și cele, de mai mică amploare, de la Callatis și Tomi nu au putut beneficia de

<sup>96</sup> D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României* 2, p. 17—21.

<sup>97</sup> *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, București, 1900 și *Monumente epigrafice și sculpturale ale Muzeului Național de Antichități*, București, 1902—1908.

<sup>98</sup> V. Pârvan, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube (d'après les dernières découvertes archéologiques)*, BSH, 10, 1923, p. 24.

publicări complete, de felul celei pentru Ulmetum, cele două rapoarte preliminare pentru campaniile inițiale de la Histria oferă totuși în privința descoperirilor arheologice o serie de informații ce merită a fi relevate fie pentru valoarea lor documentară, fie pentru a urmări felul în care au fost utilizate de descoperitor în reconstituirile sale istorice pentru a completa informațiile epigrafice, fie, în fine, pentru a întregi unele aspecte metodologice importante ale activității arheologice a lui V. Pârvan.

În prima privință este de consemnat că încă din prima campanie, pe baza cercetărilor de teren și a unor sondaje, a semnalat interesul zonei de construcții cu mare densitate de monumente de epocă arhaică de pe platoul de vest<sup>99</sup>, pe care constată ulterior prezența masivă a ceramicii getice<sup>100</sup>. În campania din 1915 a identificat și cercetat parțial periferia unei prime zone sacre, de epocă arhaică, a cetății, aceea în care săpăturile au continuat pînă în prezent<sup>101</sup>, zonă pe care V. Pârvan o atribuia ipotetic cultului Afroditei. În 1921, cu ocazia cercetării basilicii paleocreștine din SE cetății tirzii, a efectuat un sondaj pentru cunoașterea straturilor celor mai vechi, adincit pînă la 7 m, în care a descoperit un puț de epocă greacă, abandonat înainte de mijlocul secolului al V-lea î.e.n.<sup>102</sup>; în acest puț a descoperit, alături de ceramică greacă arhaică, vase indigene<sup>103</sup>.

În afara observațiilor arheologice propriu-zise — acumulate pînă în 1926, dar din care nu sînt cunoscute doar cele abia enumerate —, V. Pârvan a utilizat ca elemente de sprijin pentru interpretările și încheierile sale istorice privind epoca greacă toate categoriile de descoperiri. O astfel de serie este constituită de elementele sculpturale și arhitectonice din epocile clasică și elenistică, pe baza cărora nu numai că a putut stabili existența unui mare templu închinat lui Apollo în ipostaza de Helios, dar mai ales a utilizat-o ca indice sensibil pentru urmărirea nivelului de civilizație și, implicit, a dezvoltării economice și politice a cetății în aceste epoci<sup>104</sup>.

Demnă de o subliniere aparte este importanța deosebită acordată de V. Pârvan descoperirilor ceramice ale epocii grecești, a căror valoare documentară și istorică este considerată egală cu aceea a mărturiilor epigrafice<sup>105</sup> și e exploatată intens sub multiple aspecte<sup>106</sup>. De remarcat în mod special este și faptul că V. Pârvan a afirmat încă din 1915, pe baza descoperirilor de la Histria — completate și de descoperirile similare de la Mangalia, pentru epoca elenistică —, existența timpurie a unei producții ceramice locale<sup>107</sup>; primită inițial cu rezerve<sup>108</sup>, această constatare avea să

<sup>99</sup> Idem, ACMI, 1914 [15], p. 118, cf. idem, *Scieri*, p. 222; cf. Al. S. Ștefan, RMM-MIA, 1974, p. 39.

<sup>100</sup> V. Pârvan, *Dacia*<sup>4</sup>, București, 1967, p. 92.

<sup>101</sup> Idem, ACMI, 1915 [16], p. 190—199; p. 23—26.

<sup>102</sup> Idem, *Correspondență și acte*, p. 407.

<sup>103</sup> Idem, *Dacia*<sup>4</sup>, p. 92; *La pénétration*, p. 33.

<sup>104</sup> Idem, *Correspondență și acte*, p. 190.

<sup>105</sup> *Ibidem*, p. 192; „Și totuși inscripțiile contemporane cu Pericles nu sînt cele mai vechi mărturii despre viața de la Histria, date la lumină de săpăturile din 1915. Secolul al VII-lea și al VI-lea a. Chr. sînt și ele reprezentate prin resturi de alt ordin, care, deși nu scrise, sînt, cel puțin, tot așa de darnice cu informațiile, ca și resturile epigrafice din secolele următoare”.

<sup>106</sup> *Ibidem*, p. 192—195.

<sup>107</sup> *Ibidem*, p. 195: „Vrednice de cea mai mare atenție sînt însă resturile ceramice care ne arată o industrie proprie histriană...”.

<sup>108</sup> Marcelle Lambrino, *Les vases archaïques d'Histria*, București, 1938, p. 20—21, 360.

fie confirmată din plin de descoperirile arheologice din ultimul deceniu<sup>109</sup>.

4.3. Ca urmare a acestei concepții despre valoarea de document istoric proprie tuturor categoriilor de monumente, cîștigul real de cunoștințe asupra Histriei și Callatidei în epoca greacă datorat cercetărilor lui V. Pârvan nu se reduce numai la atestările epigrafice referitoare la rapoarturile economice, politico-militare sau culturale ale acestor cetăți cu alte orașe pontice, cu Cyzicul sau cu acelea egeene — Mytilene, Thasos Rhodos, Cnidos —, nici la înregistrările mai mult sau mai puțin numeroase de instituții, temple sau culte — precum acelea pentru Apollo Ietros, Hermes Agoraios, Dioscurii, Zeii din Samothrace —, sau la listele de nume grecești. Dincolo de acest fond documentar considerabil îmbogățit, ceea ce datorăm în primul rînd studiilor lui V P ârvan asupra descoperirilor arheologice, epigrafice și sculpturale din epoca preromană este descifrarea sensului, etapelor și determinărilor caracteristice evoluției istorice a cetăților pontice.

O cit de sumară memorare a concluziilor de această natură relevate în studiile sale este obligată să marcheze, în primul rînd, corelarea mediului geografic și a resurselor locale cu scopul economic principal al instalării coloniilor grecești și, în consecință, cu caracteristicile economiei lor: pescuitul în gurile Dunării și comerțul cu pește pentru Histria<sup>110</sup> și cultura cerealelor pentru Callatis, care, consideră V. Pârvan, „este mai curînd o colonie agricolă, cu un mare teritoriu rural de exploatat, *direct sau prin autohtoni* (subl. ns.)”<sup>111</sup>. Se adaugă interesanta identificare a penetrației timpurii și intense a negustorilor histrieni în interiorul teritoriului traco-getic pe căile de apă, în așa măsură încît „spre 500 î.e.n. Dunărea, pînă la confluența cu Siretul, era un fluviu grecesc”<sup>112</sup>; aprecierea că, în timp ce Callatis „a ajuns la o importanță mai remarcabilă [...] abia în sec. IV”, „Histria pare să fi atins în sec. V î.e.n. apogeul prosperității sale materiale și artistice”<sup>113</sup> și, „spre mijlocul secolului al V-lea î.e.n. [...] cîștigă un avînt admirabil spre civilizația propriu-zis creatoare”<sup>114</sup> — ceea ce în ultimii 30 de ani a fost definit ca transformare a Histriei într-un centru de producție locală. Procesul evoluției istorice este urmărit în continuare, cu încheierea că „acest elan nu a slăbit decît către mijlocul secolului al III-lea, în urma tulburării produse în toate populațiile barbare de la Dunărea de Jos de către invazia celtică”<sup>115</sup>. Pentru această perioadă se face și precizarea extrem de importantă — pe care V. Pârvan a formulat-o la acea dată numai pe baza unor analogii epigrafice și, probabil, a unor descoperiri arheologice rămase inedite și care a fost confirmată ulterior în mod spectacular prin descoperirea inscripțiilor despre Zalmodegikos și Rhemaxos — că „atacurile thracilor și în general ale barbarilor din interior împotriva grecilor de la Pontul Stîng se țin lanț din

<sup>109</sup> Maria Coja, *Les fours de potiers d'époque grecque*. În Maria Coja și P. Dupont, *Histria, V. Ateliers céramiques*, București—Paris, 1979, p. 15 sq.

<sup>110</sup> V. Pârvan, *La pénétration*, p. 26—27; cf. idem, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, București (1925), ed. II, îngrijită de R. Vulpe, 1974, p. 49; *Dacia*<sup>4</sup>, p. 88.

<sup>111</sup> Idem, *La pénétration*, p. 26; cf. *Gerusia din Callatis*, ARMSI, 39, 1916—1919, p. 55; *Dacia*<sup>4</sup>, p. 87.

<sup>112</sup> *La pénétration*, p. 27; cf. *Dacia*<sup>4</sup>, p. 84—88.

<sup>113</sup> *La pénétration*, p. 26; cf. *Gerusia*, p. 51; *Dacia*<sup>4</sup>, p. 87; *Dacia*, 2, 1925, p. 199.

<sup>114</sup> *La pénétration*, p. 30; *Dacia*<sup>4</sup>, p. 89.

<sup>115</sup> *La pénétration*, p. 30; *Dacia*<sup>4</sup>, p. 89.

sec. III până în sec. I”<sup>116</sup> și că există dovezi epigrafice și arheologice „foarte caracteristice pentru relațiile care se stabilesc în secolele II și I între regii și principii geți (sau traco-sciti), ca *protectori*, și orașele grecești din Pont, ca *protejate*”<sup>117</sup> (subl. n.); deoarece, scrie V. Pârvan, „în valea Dunării, urmarea firească a invaziei celtice a fost reacția getă, care, după două sute de ani de încercări și tatonări, nu numai că sfârșimă, dar chiar nimește puterea și chiar neamul celtic la est de Alpii Norici, până la Borysthene, creind imperiul daco-get, care pune în primejdie Roma însăși timp de un secol și jumătate de la Burebista la Decebal, adică de la Cezar până la Traian”<sup>118</sup>. În consecință, V. Pârvan aprecia că, pentru orașele pontice, după „situația generală aproape catastrofală din sec. II, puțin mai favorabilă în sec. I”<sup>119</sup>, a urmat redresarea „din vremea de reînflorire a Histriei sub protecția regilor daci: după împăcarea cu Burebista, resp. din timpul lui Augustus”<sup>120</sup>, datorată în bună parte „noilor posibilități de penetrație greacă în amonteale Dunării și al afluenților săi [...] în Dacia, [...] cel puțin în toată perioada dominației getice asupra țărmurilor Pontului”<sup>121</sup>.

Precizarea acestor etape și direcții esențiale ale istoriei orașelor pontice — pe care descoperirile ulterioare le-au confirmat progresiv, nuanțându-le numai în detalii — prezintă și interesul fundamental de a fi fost stabilite nu din punctul de vedere al clasicistului preocupat numai de descoperirea de noi vestigii ale civilizației elene, ci din perspectiva cuprinzătoare a istoricului, care a înțeles modul de integrare a acestor nuclee grecești în ansamblul dezvoltării societății traco-getice în care erau implantate; iar această integrare, urmărită sub aspectele ei economice, politice, etnice și culturale, a fost surprinsă în tot dinamismul determinărilor reciproce, până la schimbarea raportului de forțe în favoarea societății daco-getice.

4.4.0. În aceeași ordine de idei, trebuie să subliniem încă două direcții de studiu importante, care au fost formulate tot de V. Pârvan și care aveau să se bucure, una față de cealaltă, de un ecou diferit în istoriografia noastră mai recentă.

4.4.1. Prima, aceea favorizată și pe care am semnalat-o și mai sus, este urmărirea pătrunderii progresive, în timp și în spațiu, a influenței economice și culturale grecești în teritoriul daco-getic, pătrundere depistată pe baza relevării minuțioase a descoperirilor de produse grecești în așezările indigene. Căile principale ale acestei penetrații au fost identificate pe Dunăre și pe afluenții săi — pe Siret, Trotuș și apoi, prin pasul Oituz, în interiorul arcului carpatic până la Sarmizegetusa Regia, trecind mai înainte prin așezările getice de la Barboși și Poiana; pe Ialomița, trecind

<sup>116</sup> *Histria*, IV, p. 548; cf. *La pénétration*, p. 43—44; *Dacia*<sup>4</sup>, p. 98.

<sup>117</sup> *La pénétration*, p. 44; cf. *Dacia*<sup>4</sup>, p. 98.

<sup>118</sup> *La pénétration*, p. 43.

<sup>119</sup> *Dacia*, 2, 1925, p. 210.

<sup>120</sup> *Histria*, VII, p. 27.

<sup>121</sup> *La pénétration*, p. 45; 47; cf. *Dacia*<sup>4</sup>, p. 100.

pe la Piscu Crăsanilor; pe Moștiștea, pe Argeș și pe Dimbovița<sup>122</sup> — drumuri comerciale și de influență culturală devenite tradiționale și care aveau să fie preluate ulterior de romani<sup>123</sup>.

Orientarea aceasta de studiere concretă, profundă și dinamică s-a permanentizat în istoriografia noastră, în primul rînd prin generațiile succesive de specialiști formați pe șantierul-școală de la Histria, conducînd progresiv la o cunoaștere, pe temeuri arheologice și numismatice, astăzi mult îmbogățită a fenomenelor majore de interculturalitate între civilizația geto-dacică și acelea mediteraneene, greacă și apoi romană<sup>124</sup>. Aceeași orientare a școlii lui V. Pârvan a fost promovată și în afara țării noastre, fiind impusă cu consecvență, începînd din 1949, de către D. Adameșteanu, elev al lui S. Lambrino, în studierea fenomenelor de pătrundere a civilizației grecești în mediile indigene din Sicilia și din sudul Italiei<sup>125</sup>.

În acest fel, școala românească de arheologie s-a înscris între cele dintii care au promovat această concepție și această metodologie și a contribuit major la conturarea unei direcții de cercetare deosebit de actuale în ultimele două decenii pentru ansamblul problemelor colonizării grecești în întreg spațiul circum-mediteranean.

4.4.2. A doua direcție de studiu la care am făcut aluzie privește existența în ariile învecinate centrelor urbane pontice a unor comunități getice ajunse la faza asimilării aproape depline a civilizației grecești.

V. Pârvan a argumentat această teză pentru Histria atît prin situațiile arheologice („în puțul rectangular din zona de SE a acropolei Histriei, conținînd vase grecești exclusiv din secolul VI, am găsit [...] fragmente de vase indigene, de data aceasta foarte mari, în formă de *πίθοι*, lucrate cu mină [...], ornamentate cu cercuri mari orizontale în relief [...], incizate la rîndul lor prin mici creștături oblice imitînd structura funiilor groase de cîneapă”<sup>126</sup>), cit și prin surprinderea în inscripții, cu

<sup>122</sup> *Castrul de la Poiana*, p. 94; 100–103; 117–119; 121; idem, *I primordi della civiltà romana alle foci del Danubio*, Ausonia, 10, 1921, p. 190; *La pénétration*, p. 34–42; *Inceputurile*, p. 50–53; *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 217–218; 508; 606; 619; *Dacia*<sup>1</sup>, p. 84–88; 92–97.

<sup>123</sup> *Castrul de la Poiana*, p. 95; 99; 119–123; *Inceputurile*, p. 88–92.

<sup>124</sup> E. g. B. Mîtreu, *Penetrazione commerciale e circolazione monetaria nella Dacia prima della conquista*, Ephemeris Dacoromana, 10, 1945, p. 1–154; idem, *Descoperirile monetare și legăturile de schimb ale Histriei cu populațiile locale în sec. V–IV î.e.n.*, StCl. 7, 1965, p. 143–167; R. Vulpe, *La pénétration hellénistique dans les plaines gètes*, în *Bericht über den V. Internationalen Kongress für Vor- und Frühgeschichte* (Hamburg, 1958), Berlin, 1961, p. 277; D. Tudor, *Răspîndirea amforelor grecești ștampilate în Moldova, Muntenia și Oltenia*, Arh-Mold, 5, 1967, p. 37–80; Florentina Preda, *Procesul pătrunderii mărfurilor grecești și consecințele acestuia în Dacia extracarpatică*, Apulum, 11, 1973, p. 37–81; I. Glodariu, *Dacian Trade with the Hellenistic and Roman World*, Oxford, 1976; P. Alexandrescu, *Les modèles grecs de la céramique thrace tournée*, Dacia, N. S., 21, 1977, p. 113–137; C. Mușețeanu, N. Conovici, A. Atanasiu, *Contribution au problème de l'importation des amphores grecques dans le sud-est de la Munténie*, Dacia, N. S., 22, 1978, p. 173–199.

<sup>125</sup> E.g. *Monte Saraceno ed il problema della penetrazione rodio-cretese nella Sicilia centro-meridionale*, ArchCl, 8, 1956, p. 121–146; *Nouvelles fouilles et recherches archéologiques à Gela et dans l'arrière-pays*, RA, 49, 1957, p. 20–46; 145–180; *Rapporti tra Greci e indigeni alla luce delle nuove scoperte in Sicilia*, în *Atti del VII Congresso Internazionale di Archeologia Classica*, Roma, 1961, II, p. 45–52; *La Basilicata antica. Storia e monumenti*, Napoli, 1974.

<sup>126</sup> V. Pârvan, *La pénétration*, p. 33.



incepere din sec. IV î.e.n., a fenomenului de elenizare a onomasticii trace<sup>127</sup> și prin analogiile cu *μῆξελλήνες* atestați la Olbia. V. Pârvan a ajuns astfel să formuleze încheierea că amestecul histrienilor cu indigenii trebuie să se fi produs încă din secolul al VI-lea, în așa fel încît „borystheniților-care erau greco-sciți, au trebuit să le corespundă istrioții, care erau greco-traci, adică în primul rînd greco-geți”<sup>128</sup>.

S. Lambrino a reluat teza lui V. Pârvan cu ocazia editării și interpretării istorice a decretului histrian referitor la Rhemaxos, optînd clar pentru existența unei populații de *mixhellenes* lângă Histria, aducînd ca noi argumente în acest sens menționarea de *μυῤῥᾶδες* “*Ελληνες* de către Ps. Scymnos lângă Dionysopolis, consemnarea de către Ovidiu a prezenței populației getice între zidurile tomitane și pasajul din inscripția citată (r. 43—44) care atestă că, în momente de primejdie, populația non-greacă din teritoriul rural se refugia în cetate și lupta pentru apărarea ei”<sup>129</sup>.

Această direcție de interpretare care își are originea în opera lui V. Pârvan, deși a mai avut uneori ecou, ni se pare a nu fi fost urmărită în ultima vreme pe măsura importanței ei. Ea merită însă să rămînă constant în atenția cercetărilor noastre, cu atît mai mult cu cît descoperirile de la Histria din ultimele trei decenii au furnizat elemente incontestabile în favoarea ei. Ne referim în primul rînd la atestarea în cantități apreciable a ceramicii autohtone în toate nivelurile de locuire de la Histria, chiar de la începutul epocii arhaice<sup>130</sup>, la prezența înmormintărilor indigene tumulare în necropola organizată a cetății<sup>131</sup> și la reflexe ale cultelor locale în panteonul histrian, documentate prin vestigiile templului de marmură dedicat lui Theos Megas în secolul al III-lea î.e.n.<sup>132</sup>.

În același timp, este demn de reținut și de promovat și modul în care V. Pârvan a proiectat evoluția societății daco-getice în istoria universală a antichității clasice, ca o concluzie majoră a studierii fenomenelor de interculturalitate: „Expedițiile regilor macedoneni, Filip [...] în 339, Alexandru apoi, în 335 [...], războaiele crinoene ale lui Lisimah [...] împotriva lui Dromihete [...] introduc pe carpato-danubieni în istoria greacă propriu-zisă. [...] Dacia face acum parte integrantă din lumea elenistică [...]. Prin politica regilor săi, ca și prin dezvoltarea naturală a activității economice a orașelor grecești de la Pont, întreg ținutul getic pînă în Carpații Moldovei și ai Munteniei a intrat în curgerea evoluției culturale a elenismului încă din secolul al III-lea a. Chr.”<sup>133</sup>.

<sup>127</sup> Idem, *Dacia*, 2, 1925, p. 203.

<sup>128</sup> *La pénétration*, p. 33; cf. *Dacia*, 2, 1925, p. 203; *Getica*, p. 52; *Dacia*<sup>4</sup>, p. 89; 91—92

<sup>129</sup> S. Lambrino, *Décret d'Histria en l'honneur d'Agathocles*, *RevEtRoum*, 5—6, Paris, 1960, p. 214—217; cf. idem, *Tomis cité gréco-gète*, în *Ovidiana*, Paris, 1958, p. 379—390; cf. R. Vulpe, *Una città di provincia al limite dell'Impero romano. Tomi al tempo di Ovidio*, *Studi romani*, 6, 1958, 6, p. 629—648 (în special p. 638).

<sup>130</sup> Suzana Dimitriu, în *Histria*, I, 1954, p. 227—231; Em. Condurachi, *Histria*, I, p. 12—17; Suzana Dimitriu, Maria Coja, *Dacia*, N.S., 2, 1958, p. 69—92; Maria Coja, *Dacia*, N.S., 14, 1970, p. 99—117; eadem, *Pontica*, 3, 1970, p. 99—104; eadem, în *Actes du I<sup>er</sup> Congrès international des études balkaniques et sud-est européennes*, II, Sofia, 1970, p. 335—351; Suzana Dimitriu, în *Histria*, II, 1966, p. 54—56; 127—128; eadem, *SCIV*, 21, 1970, 2, p. 229; P. Alexandrescu, *SCIVA*, 25, 1974, 2, p. 212; idem, *Histria*, IV, p. 127—128.

<sup>131</sup> P. Alexandrescu, Victoria Eftimie, *Dacia*, N.S., 3, 1959, p. 143—164; P. Alexandrescu, în *Histria*, II, 1966, p. 133—194; Suzana Dimitriu, *SCIV*, 21, 1970, 2, p. 230—232.

<sup>132</sup> G. Bordenache, D. M. Pippidi, *BCH*, 83, 1959, II, p. 455—465.

<sup>133</sup> V. Pârvan, *Dacia*<sup>4</sup>, p. 92—93; 101.

5.1. Dacă epoca de întrepătrundere a civilizațiilor getică și grecească a beneficiat, prin efortul lui V. Pârvan, de deschiderea de noi șantiere, de publicarea rapidă a unei mase de noi descoperiri arheologice și epigrafice și de exploatarea acestora în studii istorice care reprezintă temeuri și direcții fertile încă și azi pentru cercetarea științifică, aprecieri similare se pot face și asupra contribuțiilor la cunoașterea epocii daco-romane, până în secolele tirzii, cu adaosul că acestea au avut o amploare și o pondere încă mai mari în ansamblul operei sale.

În evoluția preocupărilor pentru epoca daco-romană se distinge net o primă etapă, marcată de studiile sale de început, privind fie organizarea provinciei Dacia, fie istoria și structura limesului dunărean al Dobrogei, în care realizează, în special prin ultimul studiu citat, operațiunea necesară de adunare și analiză critică a izvoarelor și de aducere la zi a cercetării românești în domeniu cu câștigurile considerabile de informații, interpretare și metodologie atinse la nivel european la începutul secolului<sup>134</sup>. Este o etapă importantă de integrare a istoriei locale, provinciale, în ansamblul tot mai bine cunoscut al istoriei Imperiului roman, de imprimare a unei orientări științifice riguroase și de fixare de cadre și obiective pentru cercetările ample ce aveau să urmeze.

Tranziția către acestea s-a făcut prin valorificarea istorică superioară și dinamică a masei brute de informații epigrafice scoase în circulație în deceniile anterioare în Dobrogea sau în Dacia, studiul din 1911 privind centrul de la Tropaeum Traiani fiind un prim element solid al reconstituirii complexe a istoriei provinciei în secolele Principatului, cu o insistență particulară asupra problemelor mediului rural și a urmării fenomenului de romanizare în secolele I—III e.n.

Lărgirea progresivă a cadrului acestei reconstituirii avea să fie adusă însă de programul activ al propriilor investigații asupra obiectivelor arheologice din epoca romană timpurie din Dobrogea, declanșată prin campaniile sistematice de la Ulmetum (1911—1914)<sup>135</sup>, completate prin cercetarea în paralel a zonelor și a monumentelor de la Capidava, Carsium, Troesmis, Noviodunum, Rimnicu de Jos, Acbunar, Pantelimonu de Jos, în 1912<sup>136</sup>. Tot în acești ani au fost luate în considerare și mărturiile vieții daco-romane în Moldova, V. Pârvan insistind asupra zonei de sud, centrată în jurul castrului de la Barboși și a mării așezări de la Șendreni, apărată de flota romană și de trupe de uscat și protejată de marele val Șerbești — Tulucești. A fost pusă în lumină și aici aceeași puternică romanizare a mediului rural, urmărindu-se apoi drumurile de pătrundere a civilizației romane în Moldova, drumuri care coincid cu vechile artere geto-grecești<sup>137</sup>. În aceeași perioadă se plasează și singurul moment de cercetări de teren directe asupra vestigiilor din Dacia Malvensis, în orașele Drobeta, Romula, în castelele de la Răcari, Racovița-Copăceni sau la Deasa (Desa) și Devesel, din care a publicat monumente inedite și a restituit variate aspecte de civilizație urbană, de administrație, organizare militară, culte<sup>138</sup>.

<sup>134</sup> Cf. *supra*, nota 12.

<sup>135</sup> Cf. *supra*, nota 47.

<sup>136</sup> V. Pârvan, *Descoperiri nouă în Scythia Minor*, ARMSI, 35, 1912—1913, p. 467—550.

<sup>137</sup> Idem, *Castrul de la Poiana*, p. 94—103.

<sup>138</sup> Idem, *Știri nouă din Dacia Malvensis*, ARMSI, 36, 1913—1914, p. 39—68.

Dobrogea însă a rămas teritoriul de predilecție al activității lui V. Pârvan, cunoașterea epocii romane timpurii marcând importante progrese prin cercetările de mai scurtă durată de la Tomi<sup>139</sup> și Callatis<sup>140</sup>, dar mai ales prin cele de la Histria, singurele de altfel care au oferit și unele descoperiri arheologice propriu-zise, *in situ*, pentru secolele I—III e.n.<sup>141</sup>.

Prin loturile mari de monumente nou descoperite — în primul rînd epigrafice, dar și arhitectonice, artistice, de cult —, prin adevăratele monografii istorico-arheologice realizate pentru Tropaeum, Ulmetum, Tomi, Callatis, Durostorum<sup>142</sup> și, pînă la un punct, și pentru Histria, tratările sintetice privind așezările rurale<sup>143</sup> și drumurile romane din Dobrogea<sup>144</sup>, ca și analizele istorice de ordin general referitoare la epoca romană timpurie publicate în lucrările din anii '20<sup>145</sup> au constituit un progres considerabil pentru cunoașterea istoriei epocii în discuție, nu numai prin masa apreciabilă a informației, dar mai ales prin valoarea încadrărilor și interpretărilor istorice. Aproape toate aspectele istoriei provinciei în această epocă — de la viața socială, militară (limes, flotă, trupe, fortificații) pînă la „gîndurile despre viață și moarte” — au beneficiat din partea lui V. Pârvan de contribuții esențiale.

Chiar dacă savantul nu a mai avut răgazul realizării unei sinteze istorice asupra epocii romane, contribuțiile sale au constituit baza pentru lucrările generale de acest fel ce s-au succedat pînă azi<sup>146</sup>. În această situație, o discuție de detaliu, fie asupra fiecăruia din aporturile valoroase și noi, fie asupra acelor aspecte — foarte puține de altfel — care au făcut în timp obiectul unor modificări sau rectificări, nu și-ar găsi justificarea în paginile de față.

5.2. Considerăm însă necesar a insista în chip special asupra unui singur aspect, cu un loc dominant în opera savantului care a dorit să fie, înainte de toate, istoricul originilor poporului român. Este vorba despre urmărirea procesului de romanizare — finalitate superioară a întregii sale activități arheologice în domeniul epocii daco-romane, pe care a înțeles-o ca principală cale de suplinire a lipsei izvoarelor scrise. Această preocupare pentru procesul de romanizare era subordonată la rîndul ei scopului istoric major al cercetărilor sale, pe care l-am menționat mai sus și care consta în descifrarea istoriei românilor pînă la sfîrșitul mileniului I e.n., astfel încît atitudinea sa militantă împotriva teoriei tendențioase a evacuării Daciei de către Aurelian, insistența cu care a documentat arheologic, epigrafic și lingvistic romanizarea daco-geților și vestigiile civiliza-

<sup>139</sup> Idem, *Zidul cetății Tomi*, ARMSI, 37, 1914—1915, p. 415—450.

<sup>140</sup> Idem, *Gerul din Callatis*, ARMSI, 39, 1916—1919, p. 51—90.

<sup>141</sup> Idem, *Raport provizoriu asupra primei campanii de săpături la Histria*, Analele Academiei. Dezbateri, 37, 1914—1915, p. 291—295 = *Scrieri*, p. 221—224; idem, *Campania a II-a de săpături la Histria*, ACMI, 1915 (1916) = *Scrieri*, p. 188—196.

<sup>142</sup> Idem, *Municipium Aurelium Durostorum*, Rivista di filologia e di istruzione classica, n.s., 2, 1924, 3, p. 307—340.

<sup>143</sup> *Ulmetum [I]*, p. 575—592.

<sup>144</sup> *Ibidem*; *Cetatea Tropaeum*, p. 164.

<sup>145</sup> Cf. notele 110 și 122.

<sup>146</sup> R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938; idem, în R. Vulpe, I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, II, București, 1968; cf. adnotațiile lui R. Vulpe la *Începuturile dieții romane la gurile Dunării*<sup>2</sup>, București, 1974 și la *Dacia*<sup>5</sup>, București, 1971.

ției daco-romane pe tot cuprinsul țării urmăreau să argumenteze cât mai viguros persistența românilor și a strămoșilor lor pe pământul Daciei<sup>147</sup>.

Fundamentind teza continuității de o parte pe caracterul profund și persistent al procesului de romanizare — ale cărui începuturi le plasa cu circa trei secole mai devreme de cucerirea lui Traian<sup>148</sup>, deci atunci când se constată arheologic pătrunderea negustorilor și a meșteșugurilor romani în Dacia —, iar de altă parte pe intensitatea și durata legăturilor acesteia cu provinciile romane vecine, încă dinainte de cucerire și mult după retragerea aureliană<sup>149</sup>, V. Pârvan a formulat importanta concepție — care avea să fie preluată și de urmași — că poporul român s-a constituit ca moștenitor al întregii romanități orientale<sup>150</sup>.

În această perspectivă de viziune istorică, chiar concentrarea prioritară a cercetărilor sale în Dobrogea a fost motivată prin faptul că aceasta a fost „întia parte romană a Daciei”<sup>151</sup>, fiind deci implicată mai timpuriu în procesul de romanizare. Acesta, în concepția lui V. Pârvan, a avut aici particularitatea — comună cu alte provincii ale Imperiului — de a se fi datorat nu atât elementului militar, cât mai ales celui civil<sup>152</sup>, reprezentat în primul rind de agricultori, mulți de origine occidentală sau chiar italică<sup>153</sup> și pe care istoricul i-a surprins stabiliți și organizați, împreună cu tracii, în forme romane de viață, în *vici* și *territoria* și chiar în preajma orașelor grecești, contribuind la înflorirea unei vieți rurale de tip roman pe care V. Pârvan o considera temelia unei romanizări deopotrivă profunde și durabile<sup>154</sup>.

Urmărind în mod evolutiv acest proces, istoricul a acordat o atenție particulară ponderii populației trace în Moesia Inferior atât înainte, cât și după integrarea ei în Imperiu, studierea onomasticii documentate prin inscripții conducând la identificarea romanizării numerelor trace și la înlocuirea lor treptată prin onomastica romană<sup>155</sup>, chiar și în stînga Dunării, în zona din sudul Moldovei<sup>156</sup>. Pentru aceeași problemă a romanizării, trebuie remarcată și scrupulozitatea cu care V. Pârvan a relevat în inscripții aspectul popular al limbii latine, pe care o constată în plină evoluție spre formele romanice încă din secolul al III-lea e.n.<sup>157</sup>.

6. Contribuțiile lui V. Pârvan la cunoașterea epocii romano-bizantine au fost decisive și se poate afirma că activității sale îi este datorată conturarea deplină a cercetării științifice a problematicii specifice acestei epoci importante a istoriei naționale.

<sup>147</sup> *Inceputurile vieții romane*<sup>2</sup>, p. 33–42.

<sup>148</sup> *Dacia*<sup>4</sup>, București, 1967, p. 132–133; cf. *Inceputurile vieții romane*<sup>2</sup>, p. 39.

<sup>149</sup> *Ibidem*, p. 42.

<sup>150</sup> *Ibidem*, p. 41–42.

<sup>151</sup> *Ibidem*, p. 42–43.

<sup>152</sup> *Dacia*<sup>4</sup>, p. 148–149.

<sup>153</sup> *Inceputurile vieții romane*, p. 97–102; *I primordi*, p. 204–208.

<sup>154</sup> *Histria*, IV, nr. 24; *Histria*, VII, nr. 46; 49–53; 61; *Dacia*, 2, 1925, nr. 18; *Inceputurile vieții romane*<sup>2</sup>, p. 54–59; 78–85; 92–96; 103; *I primordi*, p. 198–203; *Dacia*<sup>4</sup>, p. 142–150.

<sup>155</sup> *Histria*, IV, nr. 24; 30; 54; *Histria*, VII, nr. 39; 46; 49–53 59–61; *Dacia*, 2, 1925, nr. 6; 18; 26; 41; cf. *Inceputurile vieții romane*<sup>2</sup>, p. 74–75.

<sup>156</sup> *Castrul de la Poiana*, p. 103–106; *Inceputurile vieții romane*<sup>2</sup>, p. 76–77; 120.

<sup>157</sup> *Histria*, IV, nr. 45; 49; *Dacia*, 2, 1925, nr. 38.

Astfel, încă din 1906, în *Salsovia* — atunci cînd, pentru prima dată în istoriografia noastră, pune problema cercetării sistematice a limesului danubian —, a trasat prima imagine a evoluției istorice a provinciei în secolele tîrzii, insistînd asupra importanței vitale în această epocă a sistemului defensiv al frontierei. Dacă această primă abordare a fost făcută precumpănitor pe baza analizei critice a surselor literare și a integrării istoriei provinciei în istoria generală a epocii, lui V. Pârvan îi revine și meritul de a fi introdus din plin în cîmpul cercetării datele săpăturilor arheologice. Grație lui, importanta masă de documentații relative la incinta și numeroasele monumente degajate anterior la Tropaeum Traiani au intrat în circulația științifică încă din 1911 și, prin aceasta, importantul centru urban de aici a putut constitui primul element de referință pentru istoria vieții urbane în epoca Dominatului în aceste ținuturi.

Dacă, exceptînd inscripțiile, săpăturile de la Ulmetum nu au adus descoperiri consistente pentru epoca romană timpurie, în schimb au oferit prima cercetare riguros științifică, exemplară pentru epocă, a unei cetăți tîrzii, cu observații foarte bogate și precise asupra arhitecturii militare, asupra fazelor constructive, coroborate cu constatările de ordin stratigrafic asupra fazelor și evoluției istorice în cursul secolului al VI-lea e.n.

După Ulmetum au urmat săpăturile asupra fortificației romano-bizantine de la Tomi<sup>158</sup> și cercetările îndelungate de la Histria, care au scos la lumină componente importante ale ultimelor orizonturi urbanistice: zidul de incintă, sistemul de valuri defensive, basilica din sud-estul orașului, o biserică *extra muros*, variate construcții<sup>159</sup>. Sînt de amintit, de asemenea, cercetările de teren efectuate la Barboși — cu care ocazie a insistat asupra importanței, pentru romanitatea nord-dunăreană, a capetelor de pod din stînga Dunării în secolele IV—VI e.n.<sup>160</sup> —, la Căpîdava, unde a încadrat corect cetatea din punctul de vedere a tipului fortificației<sup>161</sup>, cele de la Troesmis și Noviodunum, pentru care au fost puse în lumină aspecte privind istoria lor militară tîrzie<sup>162</sup>, săpăturile efectuate asupra monumentelor tîrzii din castelul de la Chiose-Aidin<sup>163</sup>, din cetatea de la Diși-Pudac<sup>164</sup>, sau la catacombele din Constanța<sup>165</sup>.

Aspecte particulare sau probleme general-istorice ale epocii se regăsesc în diverse lucrări<sup>166</sup>, o preocupare permanentă fiind rezervată aspectelor de continuitate, pentru care V. Pârvan a văzut un temel și o dovadă și în caracterul latin al terminologiei creștine de bază în limba română.

7.0. Există o latură a activității lui V. Pârvan mai puțin cunoscută și, în consecință, mai puțin luată în considerație, deși, dincolo de aspectul administrativ, ea a avut un mobil și un conținut științific cît se poate de autentic și o importanță certă pentru vestigiile antice ale țării. Ne referim

<sup>158</sup> Cf. nota 139.

<sup>159</sup> Cf. nota 141.

<sup>160</sup> *Castrul de la Poiana*, p. 117.

<sup>161</sup> *Descoperiri nouă în Scythia Minor*, p. 473—478.

<sup>162</sup> *Ibidem*, p. 491—509.

<sup>163</sup> *Correspondență și acte*, p. 197—200.

<sup>164</sup> *Scrieri*, p. 199—201.

<sup>165</sup> *Ibidem*, p. 225.

<sup>166</sup> Cf. *op. cit.* la nota 10; *Durostorum*, p. 326—340; *Nuove considerazioni sul vescovato della Scizia Minore*, Atti della Pontificia Accademia romana di archeologia. Rendiconti, 2, 1924, p. 117—135.

la demersurile sale perseverente vizând evidența și conservarea monumentelor, demersuri care au atacat întreaga complexitate de aspecte care și astăzi stă în atenția Legii pentru ocrotirea patrimoniului cultural național.

7.1. Unul dintre aceste aspecte este cel al protecției monumentelor arheologice, pentru care a militat atât în calitate de director al Muzeului național de antichități, cât și ca membru al Academiei și, din 1911, ca membru al Comisiunii monumentelor istorice, organism în cadrul căruia a avut de înfruntat, în mod paradoxal am putea spune, o sumă de opoziții și dificultăți.

Preocupările sale în această direcție se pot surprinde din primii ani ai specializării post-universitare, când, cu prilejul unei recenzii, confrunța cu realizările și orientarea existentă pe plan european, situația critică de la noi, subliniind ineficiența Legii monumentelor istorice din 1893 în practica administrativă<sup>167</sup>.

Demersurile oficiale pe care le-a întreprins pentru a asigura protecția patrimoniului arheologic național au fost deosebit de susținute, mergând până la reclamarea — și, uneori, obținerea — creerii de rezervații arheologice. Astfel, în 1911, „incurajat de faptul că la Adamclissi [...] stricarea și înstrăinarea lucrurilor antice au încetat imediat ce statul a declarat proprietate a sa atât cuprinsul ruinelor, cât și locul împrejmuitor necesar săpăturilor și serviciului de pază”, cerea Ministerului Cultelor să ia și pentru Ulmetum „aceleași măsuri, adică declararea cuprinsului cetății și al locului împrejmuitor ca proprietate a statului”<sup>168</sup>. În același an semnală că pentru cercetarea arheologică a ruinelor de la Romula „ar trebui să se exproprieze o mare parte din vatra comunei”<sup>169</sup>, iar în 1912, în raportul pentru conservarea castrului de la Drobeta, anunța că a „hotărât [...] o liberare prin expropriere nu numai a însuși castrului, ci a tuturor porțiunilor inconjurătoare din orașul antic”, anexind și un plan al castrului și al rezervației<sup>170</sup>. În același an consemna într-un raport deteriorarea unor monumente antice de la Rîmnicu de Sus și de la Rîmnicu de Jos, de la Capidava, Carsium, Cius, Vadu și Histria, constatînd din nou că, în ciuda intervențiilor precedente, „autoritățile din Dobrogea nutresc față de aceste prețioase rămășițe ale trecutului cea mai culpabilă indiferență”<sup>171</sup>. În anul următor se adresa din nou Ministerului de resort în legătură cu „situația precară a antichităților din Dobrogea”, la care se referise „în repetate rânduri, cu diferite ocaziuni”, solicitînd „luarea unor măsuri pentru ocrotirea lor”, pentru care anexa și o „listă a localităților cu ruine de cetăți sau cu urme de vechi așezări”<sup>172</sup>. În 1914, prezentînd la Academie un *Memoriu asupra săpăturilor arheologice în România*, sublinia din nou carențele legislației din 1893 și insuficiența dezastruoasă a

<sup>167</sup> Recenzie la lucrarea lui G. Baldwin Brown, *The care of ancient monuments. An account of the legislative and other measures adopted in European countries for protecting monuments and objects and scenes of natural beauty, and for preserving the aspect of historical cities*, Cambridge, 1905, în *Semănătorul* 5, 1906, nr. 28 (9 iul.), p. 555–556, apud Al. Zub, *Biobibliografie*, nr. 328.

<sup>168</sup> V. Pârvan, *Correspondență și acte*, p. 109.

<sup>169</sup> *Ibidem*, p. 112–113.

<sup>170</sup> *Ibidem*, p. 142–143.

<sup>171</sup> *Ibidem*, p. 153.

<sup>172</sup> *Ibidem* p. 157; cf. Al. Zub, *Biobibliografie*, nr. 43.

măsurilor de protejare a vestigiilor antice din Oltenia și Dobrogea<sup>173</sup> făcând în același an intervenții și la Ministerul Cultelor pentru a se opri distrugerea cetăților de la Capidava, Topalu, Histria și a așezării de la Vadu și propunând alcătuirea unei liste a carierelor de piatră de interes istoric, pentru a se lua măsuri de conservare<sup>174</sup>. În 1915 a reușit să obțină ca terenul pe care se descoperise o parte a incintei tomitane să fie trecut în „proprietatea Secției Constanța a Muzeului de antichități”<sup>175</sup>, iar în situații speciale, spre a feri ruinele de distrugere, a recomandat ca acestea să fie „astupate [cu pământ] cu cea mai mare precauție”<sup>176</sup>. În același an pleda pentru necesitatea măsurilor de conservare a monumentelor de la Mangalia<sup>177</sup>, pentru ca în 1922 să publice acea patetică „amintitoare cîntare de dragoste” pentru vestigiile callatiene, pe care încercase în zadar să le salveze propunând ca acestea să fie lăsate în afara zonei noii sistematizări urbane care se inițiasse după primul război: „Am spus puternicilor zilei, i-am rugat, să așeze cocioabele contemporane ceva mai departe de sacrele ruine. E loc destul împrejur. Dar cu cine să te înțelegi?” Și adăuga, descurajat: „Anticii vor dormi încă mult sub moloz. [...] În mormintele artei și vieții lor se vor coborî subsolurile măcelărilor și circumumilor moderne”<sup>178</sup>.

Eforturile lui V. Pârvan pentru crearea de rezervații arheologice au mers pînă la a propune oficial, prin Ministerul Cultelor, în 1917, modificarea Anteproiectului de reformă a Constituției, cerind ca aceasta „să prevadă (ca principii): a) Exproprierea particularilor de monumentele istorice de artă de pe terenurile lor [...]. b) Exceptarea de la parcelarea la țărani a tuturor terenurilor publice și particulare, care au pe ele resturi ori monumente istorice și artistice”, în scopul „apărării tuturor mărturiilor noastre trecute”, de la cele preistorice la cele medievale<sup>179</sup>.

În același sens a revenit doi ani mai târziu, propunind în cadrul reformelor agrare exproprieri și rezervații pentru vestigiile antice<sup>180</sup>.

Realizările practice au fost, din păcate, mult în urma propunerilor făcute de V. Pârvan. Valoarea de principiu a acestora este însă incontestabilă, ele exprimînd direcția justă în care trebuia orientată grija pentru patrimoniul cultural antic și marcînd primele încercuturi de această natură în țara noastră. Dealtfel, cele cîteva succese pe care le-a obținut — Ulmetum, Drobeta-Turnu Severin, Histria, Capidava și, parțial, Tomi — au rămas pînă la al doilea război mondial singurele stațiuni antice care au beneficiat de regimul legal de rezervație arheologică efectivă.

7.2. În aceeași ordine de idei a grijii pentru ocrotirea vestigiilor istoriei naționale s-au înscris și repetatele demersuri ale lui V. Pârvan

<sup>173</sup> V. Pârvan, *Analele Academiei. Dezbateri*, 36, 1913–1914, p. 150–152; cf. idem, *Descoperiri nouă în Scythia Minor*, ARMSI, 35, 1912–1913, p. 492, nota 1.

<sup>174</sup> Idem, *Corespondență și acte*, p. 161 și Al. Zub, *op. cit.*, nr. 709.

<sup>175</sup> Idem, *Raport asupra activității Muzeului național de antichități în cursul anului 1915 înaintat domnului Ministru al Instrucțiunii și Cultelor de către directorul Muzeului*, București, 1916, p. 29 = *Corespondență și acte*, p. 197. Pentru măsuri de conservare a vestigiilor de lângă Constanța, cf. și ACMI, 1914, p. 30–33, *apud* Al. Zub, *op. cit.*, nr. 49 și 706.

<sup>176</sup> V. Pârvan, *Corespondență și acte*, p. 169.

<sup>177</sup> *AnuarComMonIst*, 1915, p. 24, *apud* Al. Zub, *op. cit.*, nr. 713.

<sup>178</sup> *AnalDobr*, 3, 1922, 3, p. 317–318 = *Scrieri*, p. 180–181.

<sup>179</sup> *Corespondență și acte*, p. 204–206.

<sup>180</sup> I. Andrieșescu, *Dacia*, 3–4, 1927–1932, p. 2.

pentru a asigura paza cetăților mai importante — cu reușite pentru Tropaeum Traiani, Ulmetum și Histria<sup>181</sup> —, cit și atragerea învățătorilor locali în sprijinul acțiunii de apărare a ruinelor și a patrimoniului arheologic mobil<sup>182</sup>. S-a adăugat circumspecția cu care acorda — sau refuza ferm — autorizații pentru săpături arheologice celor care nu făceau parte din personalul calificat al Muzeului, militând vehement împotriva „săpăturilor de comori” din Oltenia sau din Dobrogea și împotriva deturnării de obiecte antice către colecțiile particulare sau străine<sup>183</sup>.

7.3. O altă latură esențială a activității lui V. Pârvan legată de conservarea și valorificarea monumentelor antice a fost aceea de înființare de muzee locale. Avind ca precedent muzeul creat de către G. Murnu la Adamclissi și încurajând inițiativele locale de această natură, V. Pârvan a devenit el însuși ctitor al unora dintre primele noastre muzee arheologice: al celui de la Constanța — pe care l-a organizat în 1911 ca secție a Muzeului național de antichități —, al muzeelor de la propriile lui șantiere de săpături Ulmetum și Histria, cit și al unui „serviciu de stringere și conservare a antichităților” la Mangalia, nucleu al viitorului muzeu<sup>184</sup>.

Dincolo de aceste realizări locale, concepția sa asupra necesității organizării sistemate la scară națională a unei rețele de muzee de arheologie se exprimă încă din 1915, prin propunerea sa pentru „Regulamentul de funcționare a muzeelor regionale”<sup>185</sup>.

Desigur, cel mai mult i-a stat în atenție Muzeul național de antichități, pe care, de la situația existentă în timpul lui Gr. Tocilescu, a reușit să-l dezvolte treptat, solicitând în repetate rânduri, în calitate de director, dotarea cu un local propriu, cu un buget corespunzător și cu personal calificat atât pentru organizarea depozitelor, cit și pentru efectuarea de săpături arheologice<sup>186</sup>. V. Pârvan a reușit ca, în lipsa unui Institut de arheologie, să pună în sarcina Muzeului național de antichități răspunderea efectivă pentru întreaga activitate arheologică, asigurându-i rolul de prim executant și îndrumător cu drept de control al cercetărilor de teren din întreaga țară. Pe temeiul roadelor a peste un deceniu de eforturi, putea afirma în 1923: „Muzeul național de arheologie are un caracter propriu, bine definit, de *instituție de cercetări și studii*, reprezentind Direcțiunea generală a săpăturilor în România”<sup>187</sup>.

8. Nu vom insista asupra meritului lui V. Pârvan de a fi creat primele noastre publicații științifice de istorie veche și arheologie, deoarece este îndeobște cunoscut. Vom aminti numai faptul că și această preocupare a fost înscrisă de timpuriu în programul său pentru orientarea științifică a cercetării din țara noastră, întrucât în 1906 afirma necesitatea acută ca în viitor cercetările istorice să nu mai fie publicate doar în reviste

<sup>181</sup> V. Pârvan, *Correspondență și acte*, p. 122—123; 153:

<sup>182</sup> *Ibidem*, p. 128.

<sup>183</sup> *Ibidem*, p. 112—113; 120—121; 131; 140; 162—163.

<sup>184</sup> *Loc. cit.* la nota 175; *Correspondență și acte*, p. 186; 235.

<sup>185</sup> *Loc. cit.* la nota 177, p. 35—36; I. Andrieșescu, *loc. cit.*, p. 2.

<sup>186</sup> Al. Zub, *Biobibliografie*, p. XLVII, L, LXXIII.

<sup>187</sup> V. Pârvan, *Correspondență și acte*, p. 247.



enciclopedice („Convorbiri literare”) sau în presa cotidiană, ci, asemenea științelor pozitive, să beneficieze și ele de reviste de specialitate, cu un program clar și o ținută științifică<sup>188</sup>.

Mai puțin cunoscut este proiectul din 1918 pentru publicarea, de către Secția istorică a Academiei, a unui Buletin arheologic, periodic pe care, din preocuparea pentru posibilitatea de circulație pe plan internațional a realizărilor cercetării românești, V. Pârvan îl preconiza în limba franceză: „astfel încît rezultatele descoperirilor făcute de știința română să nu mai fie aduse la cunoștința Apusului numai pe căi laterale, ori prin învățați străini, adesea nespecialiști în materie”, argumenta V. Pârvan în adresa către Academie<sup>189</sup>. Ar fi trebuit să se intituleze *Bulletin Daco-Romain* potrivit conceptului manuscris de la Institutul de arheologie, care cuprinde și indicații asupra structurii — prevăzute în patru secțiuni —, și asupra sumarului provizoriu al primului număr, prevăzut pentru 1919. *Bulletin Daco-Romain* nu a ajuns însă să vadă lumina tiparului, dar credem că el trebuie considerat un anteproiect pentru prima publicație periodică românească de istorie veche și arheologie pe care tenacitatea lui V. Pârvan avea să reușească să o creeze cîțiva ani mai tîrziu: *Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie* (1, 1924), periodic care și astăzi, în noua serie, continuă să ne reprezinte pe plan internațional cu un prestigiu a cărui primă strălucire o datorăm întemeietorului său.

Puțin mai devreme, în 1923, V. Pârvan izbutise să publice primul număr al anuarului Școlii Române din Roma, *Ephemeris Dacoromana*, pentru a-i adăuga, cu începere de la al treilea număr, *Diplomatarium Italicum*, ambele periodice suscitînd în scurta lor existență admirația specialiștilor străini pentru ținuta lor științifică.

Aceste trei periodice de specialitate sînt expresia saltului real realizat în acest domeniu față de situația din 1906, cînd V. Pârvan publica *Salsovia* în „Convorbiri literare”.

9.1. Crearea cadrelor instituționale necesare dezvoltării cercetării istorice a constituit încă una dintre preocupările majore ale lui V. Pârvan.

Astfel, pe lângă faptul că, alături de N. Iorga și G. Murgoci, se numără între fondatorii Institutului de studii sud-est europene — creat în 1913 și inaugurat în anul următor — și pe lângă demersurile întreprinse în 1925, împreună cu N. Iorga, pentru crearea unui Institut de bizantinologie<sup>190</sup>, V. Pârvan a contribuit la crearea învățămîntului superior în limba română la Cluj, elaborînd *Proiectul* de organizare a Universității naționale a Daciei Superioare<sup>191</sup> și la constituirea Institutului de anticități clasice din Cluj, al cărui prim director a și fost<sup>192</sup>. În sfîrșit, tot în colaborare cu N. Iorga, a devenit unul din ctitorii școlilor române de la Paris și Roma de specializare postuniversitară, fiind autorul Regulamentului de funcționare al acestora și, din 1921, devenind director al Școlii din Roma<sup>193</sup>. Într-un răstimp foarte scurt, a asigurat acesteia

<sup>188</sup> Viața românească, 1, 1906, nr. 10 (dec.), p. 590–595, apud Al. Zub, *op. cit.*, nr. 330.

<sup>189</sup> *Correspondență și acte*, p. 209.

<sup>190</sup> Al. Zub, *op. cit.*, nr. 689–693; 1 757 — — 1 762; p. LXXXVIII.

<sup>191</sup> *Correspondență și acte*, p. 159–172.

<sup>192</sup> Al. Zub, *op. cit.*, nr. 725.

<sup>193</sup> *Ibidem*, p. LXIII; LXV; nr. 694–96.

nu numai condiții materiale de funcționare și o bibliotecă adecvată, dar i-a cîștigat un prestigiu pe care specialiștii străini îl considerau vrednic de acela al celor mai vechi instituții similare existente atunci.

9.2. Una din aspirațiile de căpetenie ale lui V. Pârvan — și cea dintîi pe plan instituțional — a constituit-o însă înființarea unui Institut național de arheologie. Așa cum am menționat mai sus, activitatea sa în această direcție datează chiar de la începutul carierei sale universitare, cînd a reorganizat seminarul de istorie antică și epigrafie. Deși, de-a lungul anilor, reușise să suplinească în bună parte absența unui institut prin activitatea muzeului, în 1921, într-o amplă analiză asupra problemelor generale ale arheologiei în România în care sublinia diferitele carențe ale acesteia, ajungea la încheierea necesității trecerii la o organizare efectivă și complexă, al cărei prim element necesar apare a fi fost, în concepția sa, „un institut arheologic”; obiectivele acestuia erau definite în modul cel mai complex, prin „săpături, cercetări pe teren, statistici și descrieri de monumente și colecții, hărți arheologice, planuri topografice, arhive fotografice și diferite serii de publicații”<sup>194</sup>.

În 1925, eforturile sale stăruitoare par a fi fost aproape de reușită, deoarece dactilograma care ne-a păstrat varianta definitivă a unui *Proiect de lege pentru înființarea Institutului arheologic al României* prevedea inițial ca acesta să înceapă a funcționa la 1 ianuarie 1926, dată corectată ulterior prin anul 1927<sup>195</sup>. În acest proiect, institutul, care avea a fi subordonat Ministerului Cultelor și Artelor, își are scopul definit prin „cercetarea științifică a trecutului nostru preistoric și protoistoric, dacoroman și greco-roman, romano-barbar și vechi bizantin, pînă la cea. 1000 p. Chr., în special prin explorarea resturilor arheologice pe cale de săpături”<sup>196</sup>, articolul următor precizînd că „Scopul Institutului are a fi urmărit pe următoarele căi: A. Ridicarea treptată a hărții arheologice a țării. B. Organizarea de călătorii și săpături arheologice. C. Supravegherea tuturor săpăturilor [...]. D. Editarea de publicații arheologice. E. Organizarea de misiuni și burse în străinătate pentru studiile în legătură cu scopul Institutului”<sup>197</sup>.

În ciuda necesității reale a acestui institut și deși V. Pârvan îi definea obiectivele într-un mod atît de modern, încît corespunde chiar exigențelor zilelor noastre; cu toate că părea atît de aproape de atingerea scopului, încît redactase și un proiect pentru „Bugetul pe anii 1926 și 1927”, cît și o schiță pentru localul și pentru schema personalului acestui institut<sup>198</sup>, acest important proiect de lege a fost lăsat să aștepte. În consecință, în prefața — datată în aprilie, 1927 — la *Dacia*, 1, V. Pârvan

<sup>194</sup> V. Pârvan, *Probleme de arheologie în România, Transilvania*, 52, 1921, nr. 1—2,4—14 = *Scrieri*, p. 241—247; cf. p. 242.

<sup>195</sup> *Scrieri*, p. 630—632, cu nota lui Al. Zub la p. 632.

<sup>196</sup> *Ibidem*, p. 630.

<sup>197</sup> *Ibidem*, p. 630.

<sup>198</sup> Al. Zub, *Biobibliografie*, nr. 731; 732.

trebuia să scrie : „Acest periodic anual este organul unui institut care încă nu există. Am avut ocazia să propun, cu vreo douăzeci de ani în urmă, organizarea unui serviciu de săpături sistematice și, de atunci, am revenit în repetate rânduri asupra problemei. Dar avansproiectele pentru crearea unui „Institut arheologic român” redactate de mine în atenția titularilor succesivi ai Ministerului Instrucțiunii sau ai Ministerului Artelor n-au putut fi, până azi, transformate în text de lege. Să sperăm că viitorul ne va fi mai favorabil”.

10. În actualul Institut de arheologie care, cuprinzind Muzeul național de antichități ca pe o secție a sa, a fost înființat acum un sfert de secol și la trei decenii de la moartea savantului care l-a dorit atât de fierbinte, se cuvine să rămână vii cuvintele lui I. Andrieșescu despre „locul care îi revine [lui V. Pârvan] între fondatori, ca recunoștință pentru opera sa și pentru realizările sale în vremuri extrem de dure, cit și cu titlu de omagiu pentru speranțele lui dezamăgite și pentru nobilele sale visuri”<sup>109</sup>. Este un loc pe care V. Pârvan și-l merită cu prisosință, prin faptul că a inaugurat în țara noastră cercetarea științifică sistematică a istoriei antice, contribuind substanțial și exemplar prin propriile sale studii la cunoașterea raporturilor dintre civilizația geto-dacică și cele mediteraneene clasice, în perspectiva descifrării originii și continuității poporului român și a rolului său istoric în Europa de sud-est, creind concomitent în istoriografia noastră bazele moderne ale arheologiei, ale epigrafiei și ale criticii izvoarelor literare și formind în plus o echipă de specialiști, publicațiile și cadrul organizatoric necesar progresului cercetării științifice a antichităților naționale.

---

<sup>109</sup> Dacia, 3-4, 1927-1932, p. 7.